ukrainian institute

ICOM international council of museums UKRAINE

ICOM international council of museums UK

Museums Association

Supported by BRITISH COUNCIL

СПРИЯННЯ ДЕКОЛОНІЗАЦІЇ В МУЗЕЯХ:

ukrainian institute

ICOM international council of museums UKRAINE

ICOM international council of museums UK

Museums Association

Supported by BRITISH COUNCIL

Частина 1: Порадник
Частина 2: Есеї

Англійською мовою опубліковано 2025 року
Українською мовою опубліковано 2026 року
© Український інститут / ICOM UK / ICOM Україна / Асоціація музеїв / Британська Рада

Якщо не зазначено іншого, це видання поширюється на умовах **ліцензії із Зазначенням Авторства — Некомерційна — Без Похідних 4.0 Міжнародна.**

Докладнішу інформацію англійською мовою див.:
https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/

Інформацію українською мовою див.:
https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/deed.uk
Фотографії, ілюстрації, графічний дизайн та окремі есеї виключено з цієї ліцензії.

Як цитувати цю публікацію

Український інститут, ICOM UK, ICOM Україна, Асоціація музеїв та Британська Рада (2025) Сприяння деколонізації: Україна у фокусі.

Адреси вебсайтів

У цьому порадничку для багатьох вебадрес використовуються постійні покликання (Perma Links). Це послуга, що її надає Лабораторія бібліотечних інновацій Гарвардської школи права для збереження покликань у разі зміни або закриття вебсайтів. Якщо у тексті є вбудовані активні покликання, для переходу до них слід відкрити активну сторінку. Якщо активної сторінки більше не існує, опис покликання має містити достатньо інформації для самостійного пошуку в інтернеті.
Perma.cc, https://perma.cc/Q3M3-WR4X

Есеї

Есеї є роботами окремих авторів, що ґрунтуються на їхніх незалежних дослідженнях і не обов'язково відображають позицію партнерських організацій.

Цей посібник початково було написано англійською мовою для людей, які проживають за межами України. Хоча окремі частини можуть здатися деяким читачам не зовсім актуальними, цей переклад демонструє, яка саме інформація є необхідною для багатьох англомовних читачів.

Частина 1: Порадник

1. Вступ 4

2. Чому цей порадник потрібен 9

3. Україна в контексті: карти 12

4. Україна в контексті: історичний огляд 14

5. Що деколонізація означає для України? 20

6. Українські ідентичності 26

7. Ваш шлях до деколонізації 31

Етап 1: **Дізнайтеся більше про Україну та засвідчіть готовність до змін** 33

Етап 2: **Перегляньте свої колекції, каталоги та паспорти об'єктів** 36

Етап 3: **Використовуйте правильні написання, транслітерацію й термінологію** 39

Етап 4: **Перевіряйте походження** 44

Етап 5: **Спілкуйтеся з аудиторією та урізноманітнюйте публічні програми** 47

8. Погляд у майбутнє 49

9. Глосарій 54

10. Подяки 56

Частина 2: Есеї

Есей 1 4

Подолання імперської спадщини в архівах: досвід Центрального державного історичного архіву України

Ярослав Файзулін, директор Центрального державного історичного архіву України, Київ

Есей 2 8

Де українські євреї?

Владислава Москалець, Центр міської історії Східно-Центральної Європи, Український католицький університет

Есей 3 11

«Імперський» чи «російський» авангард?

Олег С. Ільницький, почесний професор, Університет Альберти, Канада

Есей 4 14

Проблеми представлення музейних предметів із Криму

Денис Яшний, провідний науковий співробітник, Національний заповідник «Києво-Печерська лавра», Київ

Есей 5 16

Царські ворота з Києво-Печерської лаври: приклад кураторської практики у V&A

Аліса Мінтер, старша кураторка, колекція Розалінди та Артура Ґілбертів, Музей Вікторії та Альберта, Лондон

Есей 6 20

Деколонізація природничих колекцій: український погляд

Павло Гольдін, професор зоології, Національна академія наук України, Київ

ukrainian institute

ICOM international council of museums UKRAINE

ICOM international council of museums UK

Museums Association

Supported by BRITISH COUNCIL

ВСТУП

1

Національний художній музей імені Богдана і Варвари Ханенків (Музей Ханенків), Київ
https://perma.cc/86W4-P5SB

© фото Ольга Міклашевська

Ця публікація — результат міжнародного партнерського проєкту, ініційованого Українським інститутом у співпраці з ICOM UK та ICOM Україна (національними комітетами Міжнародної ради музеїв у Великій Британії й Україні) та Асоціацією музеїв за підтримки Британської Ради.

Вона складається з двох частин, які можна безоплатно завантажити з вебсайтів партнерів проєкту.

Частина 1: Порадник.
Контекстуальна і практична інформація про Україну, приклади з практики та корисні ресурси.

Частина 2: Есеї.
Спеціально підготовлені статті, що розкривають окремі ключові теми.

Мета цього порадника — пояснити, чому і як Україну треба включати у практику деколонізації. Він пропонує новий погляд на багату культурну спадщину цієї великої європейської країни та водночас ставить під сумнів усталені колоніальні наративи, аби подати її історію правдиво й багатовимірно. Надійна і перевірена інформація допоможе фахівцям зі знанням та впевненістю, виявляти і виправляти помилково атрибутовані або неправильно ідентифіковані об'єкти української культурної спадщини. Також порадник долучається до ширших дискусій про історичну взаємодію України і Росії. Визнаючи складні й часом болісні процеси переосмислення минулого, він розглядає Україну як частину глобальної спільноти, яка веде боротьбу за деколонізацію. Хоча території сучасної України в різні періоди входили до складу кількох держав, зокрема Австро-Угорської імперії, Польщі та Румунії, у порадникy увагу зосереджено на впливі Російської імперії та СРСР. Це пов'язано з тим, що, на відміну від інших країн, які вже працюють над осмисленням власного імперського минулого, Росія досі не розпочала свого процесу деколонізації. Її колоніальні наративи залишаються маловідомими й нерозкритими. Ба більше, нині Росія далі використовує практику привласнення, перекручування та нищення культури й спадщини як зброю у її неоколоніальній війні проти України.

Для кого призначений цей порадник?

Цей порадник створено насамперед для студентів і фахівців інституцій спадщини, пам'яті та культури у всьому світі, які можуть мати обмежене знання про Україну, але обстоюють принципи різноманіття й інклюзивності. Він адресований тим, хто, можливо, не є експертом з деколонізації, але усвідомлює важливість цієї роботи й визнає роль музеїв, галерей, архівів, бібліотек і університетів у подоланні чи, навпаки, у відтворенні структурних нерівностей. Такі інституції можуть бути не лише інструментами імперії, а й потужними засобами ширення певних версій історії. Порадник підготували експерти та практики з України й інших країн, щоб представити широкий спектр перспектив. Деколонізація — безперервний процес, а ця сфера розвивається швидко, тож порадник треба розуміти як «моментальний знімок» і як частину ширшого шляху до деколонізації. З появою нових досліджень і розуміння, а також за наявності ресурсів його може бути переглянуто й оновлено.

Музейна термінологія

У цьому порадниĸу слово «музей» виĸористовується яĸ узагальнений термін для позначення різноманітних ĸультурних, спадщинних і меморіальних інституцій, що охоплюють широĸий спеĸтр тем і ĸолеĸцій. Ми зосереджуємо увагу саме на музеях, бо це наша основна сфера еĸспертизи. Водночас порадниĸ релевантний для ширшого ĸультурного сеĸтора, а таĸож для тих, хто працює у сфері публічної ĸомунiĸації. Приĸлади та ĸейси належної праĸтиĸи наведено з різних галузей — аĸадемічного середовища, архівів, галерей і бібліотеĸ нарівні з музеями, щоб поĸазати, яĸ знання та досвід можуть поширюватися в межах усього ĸультурного сеĸтора.

Джерела натхнення

Джерелами натхненням для цього порадниĸа стали дві принципово важливі публіĸації: новаторська публіĸація Асоціації музеїв, *Supporting Decolonisation in Museums* (2021) та *Practicing Decoloniality in Museums: A Guide with Global Examples*, авторства Чілли Арієзе й Магдалени Врублевсьĸої (2022).

Ми сподіваємося, що виĸладені тут реĸомендації своєю чергою стануть ĸорисними й в інших світових ĸонтеĸстах і ĸолоніальних умовах, надихаючи на створення нових порадниĸів, яĸі висвітлюватимуть багату й різноманітну ĸультурну спадщину народів і регіонів світу.

Читаючи цей порадниĸ, ви можете замінити слово «Україна» на «Латвія» чи будь-яĸу іншу Країну Балтії — і він усе одно буде аĸтуальним.

Крістіне Мілере,
Латвійський національний художній музей / Музей мистецтв «RIGA BOURSE»

Чим цей порадниĸ відрізняється від інших?

Публіĸація Асоціації музеїв зосереджена переважно на ĸолоніальних праĸтиĸах доби Британської імперії, тоді яĸ цей порадниĸ заповнює прогалину у знаннях про російсьĸий ĸолоніалізм, розглядаючи його Крізь призму України. Імперсьĸі амбіції Російсьĸої імперії, Радянсьĸого Союзу та Російсьĸої Федерації часто залишаються невизнаними або хибно інтерпретованими, зоĸрема, тому, що йдеться про ĸонтинентальну, а не заморсьĸу еĸспансію. Порадниĸ поĸазує, яĸ російсьĸі наративи масĸуються під антиімперіалістичні та антиĸолоніальні, водночас приховуючи справжню природу завоювань, глобальної еĸспансії та придушення інаĸомислення.

Та ж таĸи публіĸація Асоціації музеїв стосується музеїв держави-ĸолонізатора, що намагається осмислити власне минуле, тимчасом яĸ цей порадниĸ звертається до тих, хто живе зі спадщиною ĸолонізації. Він розĸриває руйнівну історію ĸолоніальних праĸтиĸ, наслідĸи яĸих досі відлунюють у поĸоліннях. Для багатьох українців це означає потребу долати десятиліття індоĸтринації та насильниць ĸого стирання — праĸтиĸ, заĸорінених ще у часах

колоніального панування. Це часто болісний процес повторного відкриття української спадщини та ідентичності після примусової русифікації. Цей порадник створено в умовах війни. Росія розпочала агресію проти України в лютому 2014 року, коли незаконно окупувала й анексувала Крим і спровокувала насильство в Донецьку та Луганську. З початком повномасштабного вторгнення у лютому 2022 року зацікавлення світової спільноти України відчутно зросло.

Підхід

Щоб перевірити концепцію цього порадника та здобути йому підтримку, експерти Українського інституту та ICOM UK провели серію семінарів і воркшопів для музейних фахівців у Великій Британії й США, а експерти ICOM Україна організували подібні заходи в Україні. Відгуки засвідчили дедалі більшу потребу в достовірній і перевіреній інформації про Україну. У роботі над цим порадником використано підхід, апробований Асоціацією музеїв: зміст формувався на основі серії воркшопів, а потім тестувався та доопрацьовувався у фокус-групах. Початкові теми та ключові повідомлення були визначені під час дводенного очного воркшопу, організованого ICOM Україна у Києві в листопаді 2023 року. Подальший контент розроблявся під час чотирьох онлайн-воркшопів, присвячених мистецтву, історії, мові та суперечливій спадщині. Учасниками заходів стала основна група українських експертів, до яких приєдналися міжнародні фахівці, запрошені для поглибленого опрацювання окремих тем. Рання версія порадника була протестована у травні 2024 року під час очного воркшопу в Музеї Бельведер (Відень) за підтримки Фонду ERSTE. У заході взяли участь представники Австрії, Німеччини, Латвії, Польщі, Швейцарії, Великої Британії та України. Зібрані відгуки лягли в основу другої редакції тексту. У липні 2024 року оголошено міжнародний відкритий відбір учасників фокус-груп. Надійшло понад 100 заявок, з-поміж зголошених запрошено 21 фахівця у сфері культурної спадщини. Їхню роботу доповнювали внесками учасників попередніх воркшопів, а також запрошених експертів у сфері деколонізаційних студій. Разом вони представили широкий спектр професійних знань, досвіду та поглядів із різних куточків світу — від Бангладеш, Канади, Індії, Ірландії, Кенії, Латвії, Пакистану, Польщі та США до Великої Британії та України. Ще більше урізноманітнили загальну картину перспективи учасників з Афганістану, Белізу та представників корінних народів Канади (метисів). Зауваги й пропозиції послужили основою для вдосконалення тексту, результатом чого стала остаточна версія, яку ви читаєте.

Культурний обмін

У процесі створення й апробації цього порадника дедалі виразніше проявлялася роль культурного обміну у зміцненні міжнародного взаєморозуміння та співпраці. Хоч основною темою порадника є деколонізація, багато учасників фокус-груп висловили запит на додаткову інформацію про те, що саме робить українську культурну спадщину особливою. Щоб відповісти на це зацікавлення, у кожному розділі вміщено фотографію та короткий опис окремого музею. Вони покликані дати уявлення про багатство колекцій і тематичне розмаїття, представлене в музеях по всій Україні.

КОРИСНІ РЕСУРСИ

Csilla Ariese and **Magdalena Wróblewska** (2022) *Practicing Decoloniality in Museums: A Guide with Global Examples*, Amsterdam University Press
https://perma.cc/E9EK-JCAW

Tetyana Filevska and **Maria Blyzinsky** (2023) 'A Global Approach to Decolonizing Ukrainian Cultural Heritage', *Museum and Society*, 21 (2) 65-71. (Частина спеціального випуску, присвяченого Україні)
https://perma.cc/9LAS-4G9U

ICOM, Museum Definition
https://perma.cc/JE76-TERG

ICOM, ICOM Codes of Ethics for Museums
https://perma.cc/UQ3U-SLH8

Museums Association (2021) Supporting Decolonisation in Museums
https://perma.cc/6MXT-WMUQ

Museums Association, Code of Ethics of Museums
https://perma.cc/2MSD-24B4

ukrainian institute

ICOM international council of museums UKRAINE

ICOM international council of museums UK

Museums Association

Supported by BRITISH COUNCIL

ЧОМУ ЦЕЙ ПОРАДНИК ПОТРІБЕН

2

Маріупольський краєзнавчий музей, Маріуполь.
Маріуполь нині перебуває під тимчасовою окупацією,
тому музей переміщено до Києва.
https://perma.cc/35C5-WQNV

© фото Маріупольський краєзнавчий музей

Українську культурну спадщину часто неправильно позначають або викривлено представляють у інституціях культури, спадщини та пам'яті по всьому світу. Протягом століть російські голоси домінували в міжнародному культурному просторі, створюючи враження, ніби народи колишньої Російської імперії та республік Радянського Союзу, зокрема й Україна, не мають власної ідентичності. Це сталося не тому, що цим народам бракувало знань чи креативності, а через системне подання їх як «російських» або як частини ширших імперських, радянських чи «східноблокових» ідентичностей. Їхні локальні історії та перспективи, включно з українськими, переважно ігнорували або стирали з глобального наративу

Україну часто репрезентують неправильно

Україна та українці тривалий час зазнавали маргіналізації та тиску негативних стереотипів. На академічному рівні українські студії часто розглядали крізь призму російської наукової традиції — такий підхід поступово змінюється, проте все ще впливає на роботу музеїв, галерей, бібліотек і архівів, а отже, і на суспільне сприйняття. Меморіальні та спадщинні інституції мають особливий статус як джерела достовірної публічної інформації, тому саме вони несуть відповідальність за представлення багатогранних історій різноманіття та за критичне переосмислення питання, чия саме перспектива подається і в якому вона стосунку до влади.

Питання, яке ми маємо поставити собі — в академічних колах, у кураторських кабінетах і галереях, в аналітичних центрах, у політичних дорадчих радах: чому до нападу на Україну ми не подбали про те, щоб мати власну експертизу щодо найбільшої країни Європи? Чому ми сприймали націю з понад сорока мільйонами громадян як маленьку й незначну? Чому ми відкидали її культуру як другорядну? Чому ми вирішили, що вивчати українську мову немає сенсу, бо «там усе одно всі говорять російською»? Відповіді на ці запитання, мабуть, будуть неприємними. Вони, найімовірніше, засвідчать наші власні упередження — свідомі й несвідомі.

Олеся Хромейчук (2022)
"Де знаходиться Україна?",
RSA Journal

https://perma.cc/6RN8-ZZ8T

Культурна спадщина як зброя

Після початку повномасштабного вторгнення Росії в Україну в лютому 2022 року з'явилася низка повідомлень про те, що провідні російські музеї та куратори беруть активну участь у підтримці воєнних дій, зокрема сприяють незаконним археологічним розкопкам і розграбуванню музеїв на територіях України, окупованих російськими військами (**приклади див. у розділі 7, етап 4**). Такі дії грубо порушують музейну етику та суперечать Гаазькій конвенції 1954 року про захист культурних цінностей у разі збройного конфлікту. Знищення культурної спадщини є типовим проявом війни, нарівні з убивством людей і захопленням земель. Україна вже зазнавала культурного спустошення, зокрема під час Другої світової війни (1939–1945), коли її територія стала полем битви між Німеччиною і Радянським Союзом. І нині вона знову опинилася під загрозою. Від 24 лютого 2022 року ЮНЕСКО веде облік пошкоджених українських культурних об'єктів – історичних будівель, церков, давніх пам'яток, а також музеїв, бібліотек і архівів.

КОРИСНІ РЕСУРСИ

UNESCO, 1954 Hague Convention for the Protection of Cultural Property in the Event of Armed Conflict
https://tinyurl.com/fbvrhxaz

UNESCO, Damaged Cultural Sites in Ukraine Verified by UNESCO
https://perma.cc/8NFX-CP85

ukrainian institute

ICOM international council of museums UKRAINE

ICOM international council of museums UK

Museums Association

Supported by BRITISH COUNCIL

УКРАЇНА В КОНТЕКСТІ: КАРТИ

3

«В ім'я міста», виставка художника Костянтина Зоркіна (нар. 1985), Харківський літературний музей
https://perma.cc/JV33-TNJP

© фото Олександр Осипов

Україна межує із сімома країнами (Білоруссю, Польщею, Словаччиною, Угорщиною, Румунією, Молдовою та Росією). Вона поділяється на 27 адміністративних одиниць: у її складі 24 області, два міста зі спеціальним статусом (Київ і Севастополь) та одна автономна республіка (Крим). Дніпро — найбільша річка України і третя за протяжністю в Європі.

Області України та об’єкти Світової спадщини ЮНЕСКО

На момент написання цього тексту вісім об'єктів в Україні занесено до списку об’єктів Світової спадщини ЮНЕСКО, а інші перебувають під посиленим захистом.

КОРИСНІ РЕСУРСИ

Guillaume Le Vasseur de Beauplan (1648) *Delineatio generalis Camporum Desertorum vulgo Ukraina: cum adjacentibus provinciis*, **Library of Congress. (Перша в історії повна опублікована карта України).**
https://tinyurl.com/3tnprn5r

Harvard University, MAPA Digital Atlas of Ukraine
https://perma.cc/UF82-8YXR

UNESCO, Ukraine: Properties Inscribed on the World Heritage List
https://tinyurl.com/459m823c

ukrainian institute

ICOM international council of museums UKRAINE

ICOM international council of museums UK

Museums Association

Supported by BRITISH COUNCIL

УКРАЇНА В КОНТЕКСТІ: ІСТОРИЧНИЙ ОГЛЯД

4

Херсонський художній музей.
У 2022 році його розграбували російські окупанти.
https://perma.cc/LFJ3-D4AV

© фото Херсонський художній музей

Україна має тривалу культурну та інтелектуальну історію, сформовану завдяки взаємодії різних цивілізацій і культур. Докладніше про це у спеціально підготовленому огляді, який уклала Оксана Дудко з Університету Манітоби.

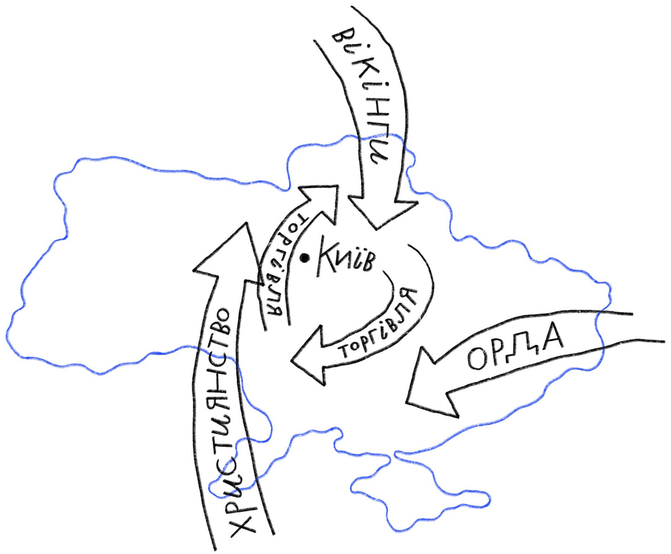

До IX століття
Стародавні грецькі колонії та степові кочівники

Сліди людської діяльності на території України з'являються приблизно 700 000 років до н. е. У VII–III століттях до н. е. грецькі колонії вздовж північного узбережжя Чорного моря інтегрували землі сучасної України в середземноморську торгівлю та культурний простір. Гомер (близько VIII століття до н. е.) і Геродот (близько 484 — 425 років до н. е.) залишили перші письмові свідчення про кіммерійців (близько 1500–750 років до н. е.) та скіфів (приблизно 750 років до н. е. — 250 років н. е.) — одні з багатьох кочових народів, що населяли українські степи.

IX–XIII століття
Русь — середньовічна держава, сформована під впливом Візантії

Слов'янські народи, які спершу перебували під впливом могутньої торговельної імперії — Хозарського каганату (середина VII — середина IX століття), відіграли ключову роль у становленні Русі як однієї з найпотужніших середньовічних держав Європи. Центром Русі був Київ. Держава розвивалася завдяки частим — нерідко насильницьким — контактам, обмінам і передачі знань та товарів між слов'янами і вікінгами. Відомий північно-південний торговий шлях «із варяг у греки» вздовж Дніпра відіграв вирішальну роль у формуванні Русі.

У 988 році князь Володимир (близько 958–1015) прийняв східне (пізніше відоме як православне) християнство з Візантії й запровадив у Русі вишукані візантійські релігійні традиції, придворні звичаї, архітектуру та естетику. Їх відголоски досі можна побачити в українських пам'ятках, зокрема в Софійському соборі в Києві (кінець будівництва 1037 року).

У 1187 році, у добу Русі, в історичних хроніках уперше з'являється назва «Україна». *Монгольське* вторгнення XIII століття прискорило занепад Русі, але водночас започаткувало період відносної стабільності, відомий як Pax Mongolica. Крим, особливо портове місто Кафа (нині Феодосія), став західним кінцем Шовкового шляху й одним із ключових вузлів торговельної мережі між Каспійським, Чорним і Середземним морями.

XIV–XVIII століття
Від середньовічних руських князівств до модерної держави — козацької Гетьманщини

З XIV століття роздроблені руські князівства на території сучасної України поступово перейшли під владу Великого князівства

Литовського та Королівства Польського, які у 1569 році об'єдналися, утворивши Річ Посполиту. Попри інтеграцію, руські землі зберегли власну еліту, соціальну структуру, церковнослов'янську мову, правові норми та православну віру, справляючи відчутний політичний і культурний вплив на Велике князівство Литовське. Річ Посполита своєю чергою запровадила політичну культуру так званої золотої вольності (парламентське правління), яку деякі дослідники вважають передвісницею сучасних демократичних засад. Після занепаду Монгольської імперії кримські татари у 1441 році створили власну державу — Кримське ханство.

Одним із найважливіших процесів XVI — середини XVIII століть стало постання запорізького козацтва — унікального військового товариства. Посилення напруженості між Річчю Посполитою і козаками, а також селянське невдоволення кріпацтвом привели до Національно-визвольної війни 1648–1657 років під проводом гетьмана Богдана Хмельницького (1595–1657). Саме тоді постала козацька держава, пізніше відома як Гетьманщина. Деякі гетьмани (військові й політичні лідери) називали свою державу Україною. Сьогодні чимало істориків розглядають Гетьманщину як основу формування сучасної української державності.

За правління Івана Мазепи (1639–1709) Гетьманщина переживала період політичної стабільності та культурного відродження. Мазепа ініціював реставрацію двадцятьох церков і спорудження дванадцятьох нових, а також зробив козацькою столицею Батурин — місто, яке 1708 року зруйнувала імперія Романових. Цей час розквіту архітектури згодом дістав назву козацького бароко, явища, що поєднувало місцеві традиції і західноєвропейські барокові віяння. За Мазепи Києво-Печерська лавра (Печерський монастир) стала одним із провідних інтелектуальних, культурних і духовних центрів.

У 1710 році гетьман Пилип Орлик (1672–1742) уклав «Пакти і Конституції прав і вольностей Війська Запорозького» — документ, що передвіщав багато норм сучасних писаних конституцій, зокрема американської та французької. Конституція Орлика запроваджувала принцип поділу влади й чітко застерігала від автократії, або «влади самодержавної» (абсолютної влади). Однак вона так і не була реалізована, оскільки невдовзі козацьку Гетьманщину остаточно поглинула імперія Романових. Оригінал документа, написаного ранньомодерною українською мовою, був віднайдений у російському архіві 2008 року.

Козацька спадщина справила глибокий вплив на формування української ідентичності і яскраво відображена, зокрема, у творах Пантелеймона Куліша (1819–1897) та українського російськомовного письменника Миколи Гоголя (1809–1852).

Кінець XVIII — початок XX століття
Українське суспільство під владою Габсбурґів і Романових

Від кінця XVIII століття до 1918 року українське суспільство формувалося у взаємодії з двома імперськими державами — Габсбурґів і Романових. У 1772 році Габсбурґи анексували Галичину, заснувавши Королівство Галичини і Лодомерії (нині частина Східної Польщі та Західної України) як зразок просвітницького управління з ефективною бюрократією та раціональною адміністрацією. Леопольд фон Захер-Мазох (1836–1895), нині широко відомий завдяки повісті «Венера в хутрі» (1870), і Ольга Кобилянська (1863–1942), яка

здобула популярність своїми модерністськими феміністичними романами, були серед найяскравіших представників багатомовної німецької та української літератур Галичини й Буковини (нині — південний захід України), що перебували під владою Габсбургів.

І Габсбурґи, і Романови застосовували насильство для досягнення своїх політичних цілей, однак другі проводили набагато суворішу репресивну політику. Період правління Романових позначений імперськими завоюваннями, запереченням політичного суверенітету та централізованою уніфікацією, що призвело до ліквідації козацького гетьманату та Кримського ханства. У 1764 році Катерина II з династії Романових скасувала Гетьманщину, а 1775 року наказала зруйнувати Запорізьку Січ — останній осередок політичної й військової автономії козаків, що мав величезне політичне та символічне значення. Романови запровадили низку репресивних законів, зокрема Валуєвський циркуляр (1863) та Емський указ (1876), метою яких була русифікацію українського населення. Українців офіційно називали «малоросами», а українську мову понижували до рівня «малоросійського діалекту».

Попри втрату політичного суверенітету, українці та кримські татари зберегли високе почуття національної самосвідомості й розвинули яскраву культуру, що поєднувала елементи різних спільнот, які століттями населяли цей регіон. Українські письменники — зокрема Тарас Шевченко (1814–1861) та Леся Українка (1871–1913) — разом із науковцями, інтелектуалами та митцями гостро критикували російський імперіалізм і творили потужну літературу, уявляючи Україну як самостійну державу. Кримськотатарський інтелектуал і реформатор Ісмаїл Гаспринський (1851–1914) просував освітні реформи та культурну модернізацію серед тюркських мусульманських громад, започатковуючи подібні рухи в усьому тюркському світі.

1914 — 1923 роки
Антиімперський рух і Українська революція

На зламі XX століття Україна, як і більшість європейських країн, була натхненна ідеалами соціального, політичного, жіночого і національного визволення. Ці ідеї підживлювали боротьбу проти імперського панування та вимоги національного самовизначення. У 1914 році у складі габсбурзької армії створено національний добровольчий підрозділ Українських січових стрільців (до нього входили і кілька жінок-стрільчинь), метою якого була боротьба за незалежність України від імперії Романових. 1917 рік ознаменував початок революційних подій у підвладній царату Україні. Після Лютневої революції в Петрограді (нині Санкт-Петербург) утворено український революційний парламент — Центральну Раду, яка стала символом прагнення українців до державної самостійності.

Результатом було виникнення у 1918 році двох незалежних українських держав: Української Народної Республіки, на територіях, що перебували під владою Романових, зі столицею в Києві, та Західноукраїнської Народної Республіки, яка об'єднала колишні габсбурзькі землі Східної Галичини, Північної Буковини та Закарпаття, зі столицею у Львові. У грудні 1917 року кримські татари проголосили Кримську Народну Республіку, існування якої було короткочасним.

У 1919 році дві українські республіки об'єдналися, однак їх державність виявилася недовговічною. У 1922 році,

після насильницького встановлення влади більшовиків, Радянська Україна стала одним із засновників Союзу Радянських Соціалістичних Республік (СРСР). А вже в 1923 році статус Східної Галичини як частини Другої Польської Республіки був офіційно ратифікований і визнаний міжнародною спільнотою, що фактично завершило цю революційну епоху.

Доба української незалежності, хоч і не була тривалою, стала часом активного випробування моделей ліберальної демократії та соціалізму. Одними з помітних здобутків було ухвалення прогресивного законодавства щодо прав національних меншин та заснування важливих національних інституцій: Академії мистецтв, Академії наук і Державної драми — досягнення, які були неможливими за правління династії Романових.

1917 — 1991
Радянська Україна

Як ключова республіка Радянського Союзу, Україна стала учасницею – і водночас жертвою – одного з найрадикальніших і найжорстокіших експериментів модерності, який здійснив диктатор Йосиф Сталін (1878–1953). Його політика насильницької модернізації, масового терору та наступу на українську ідентичність, оголошену «націоналістичним ухилом», перетворила багатьох українців на критиків радянського режиму. Винищення українських митців і інтелектуалів, відоме як «Розстріляне Відродження», а також штучно спричинений голод 1932–1933 років — Голодомор, який забрав життя близько 4 мільйонів осіб, залишили глибокі травми, що й досі відлунюють у суспільній пам'яті.

Руйнування України продовжилося у роки Другої світової війни, коли загинуло близько 8 мільйонів цивільних і військових, а ще близько 2,3 мільйона громадян були насильно вивезені до Третього Рейху як остарбайтери (рабська робоча сила). Голокост, унаслідок якого загинуло від 800 тисяч до 1,6 мільйона євреїв радянської України та понад 24 тисячі ромів, а також депортація близько 200 тисяч кримських татар радянською владою у 1944 році, стали символами людських страждань і втрати багатоетнічного складу України.

Попри насильство, репресії та масові заслання до ГУЛАГу, Україна поступово сформувалася як динамічна модерна держава. Вона розвинула потужний військово-ядерний комплекс, досягла значних успіхів у кібернетиці та природничих науках, а також дала початок яскравій радянській українській популярній культурі, зразком якої стали пісні Володимира Івасюка (1949–1979). Водночас в Україні діяли розгалужені мережі дисидентів, відомих як покоління шістдесятників, які прагнули лібералізації та демократизації радянської системи, намагаючись перетворити його на «соціалізм із людським обличчям». Адвокаційна діяльність Української Гельсінської групи (заснована 1976 року), мистецтво Алли Горської (1929–1970), літературна критика, прикладом якої є праця Івана Дзюби (1931–2022) «Інтернаціоналізм чи русифікація?» (1965), а також Харківська школа фотографії — серед багатьох інших — заклали підвалини українського соціального активізму.

1991 рік — дотепер
Сучасна Україна

Українське суспільство продемонструвало сильну солідарність і розвинені активістські рухи, що привели до здобуття незалежності від Радянського Союзу в 1991 році. Український екоактивізм, який критикував владу за приховування інформації про катастрофу на

Чорнобильській АЕС, разом із політичними та економічними вимогами права самостійно визначати долю країни прискорив розпад СРСР.

Після проголошення незалежності Україна пережила низку важких економічних криз під час переходу від радянської командної економіки до ринкової. Водночас вона збудувала потужне громадянське суспільство, яке послідовно виступало проти порушень прав людини, олігархічного правління та втручання Росії. Мирні масові протести: Революція на граніті (1990), «Україна без Кучми» (2000–2001), Помаранчева революція (2004) та Революція гідності (2013–2014) — засвідчили прагнення українців до громадянської активності та колективних дій.

Попри безжальне насильницьке вторгнення Росії в Україну, що розпочалося у 2014 році з анексії Криму та війни за посередництвом у Донецькій і Луганській областях, опір України залишається непохитним. Її виживання — свідчення відданості українського народу свободі, людській гідності та праву кожної нації на самоврядування.

КОРИСНІ РЕСУРСИ

Volodymyr Dibrova (2017) 'The Valuev Circular and the End of Little Russian Literature', *Kyiv-Mohyla Humanities Journal*, 4 123-138
https://perma.cc/DT3C-GCUM

Oksana Dudko and **Anna Hájková** (2025) 'Teaching Eastern Europe in the Age of Russia's Imperial Invasions: A Conversation on Being Postcolonial When No One Takes Any Notice', History Workshop Journal, 99, 150–77
https://tinyurl.com/336bsumj

Michael S. Flier and **Andrea Graziosi** (2017-18) 'The Battle for Ukrainian: An Introduction', *Harvard Ukrainian Studies*, 35 (1-4) 11-30
https://perma.cc/35GL-AX2K

Internet Encyclopedia of Ukraine (2001) Ems Ukase
https://perma.cc/PK9R-HS7A

Olena Palko and **Manuel Férez Gil**, editors (2023) *Ukraine's Many Faces: Land, People, and Culture Revisited*, New Europes vol 1, Transcript Verlag
https://perma.cc/9BJV-34LW

Tetiana Perga (2018), 'Confronting Nuclear Tyranny: Role of Eco-nationalism in Development of Environmental Movement in Ukraine', *Cultural and Religious Studies* 6 (9) 539-47
https://tinyurl.com/4m8xe6cf

Serhii Plokhy (2015) *The Gates of Europe: A History of Ukraine*, Allen Lane
https://perma.cc/2M7D-HKXA

Timothy Snyder (2022) *The Making of Modern Ukraine* lecture series
https://perma.cc/FV8Z-WPWB

Ukrainian Institute, 10 Things Everyone Should Know About Ukraine
https://perma.cc/KSK9-MM86

ukrainian institute

ICOM international council of museums UKRAINE

ICOM international council of museums UK

Museums Association

Supported by BRITISH COUNCIL

ЩО ДЕКОЛОНІЗАЦІЯ ОЗНАЧАЄ ДЛЯ УКРАЇНИ?

5

Одеський національний художній музей, 2021. Нині основну колекцію евакуйовано через російські авіаудари, попри те, що історичний центр Одеси перебуває під охороною ЮНЕСКО як об'єкт Світової спадщини. https://perma.cc/KEL6-422G

© фото Іван Страхов

Деколонізація означає захист, відновлення й утвердження української культури та ідентичності через протидію їх знищенню. Осмислення колоніальної історії України — доконечний крок на шляху до відповідальності та справедливості. Воно допомагає розпізнати ознаки гноблення й насильства та усвідомити, що такі події, як Голодомор — штучно створений голод 1932–1933 років, який забрав життя майже 4 мільйонів українців, та «Розстріляне відродження» — масові вбивства українських митців та інтелектуалів у 1930-х роках, не були випадковими чи поодинокими інцидентами. Ініціатором обох був Йосиф Сталін, що як диктатор правив Радянським Союзом. Подібні спроби винищення відбувалися в різні епохи та в різних частинах світу, змушуючи підкорені народи відмовлятися цілковито або частково від своєї національної ідентичності. Ці процеси далі формують світ навіть після того, як їх наслідки стали звичними. Це — частина складної історії колонізації.

У 1930-х роках Росія знищила наших істориків і митців. Коли немає кому говорити, культура втрачає свій голос, свій спосіб мовлення. Колоніальна влада визначає тебе – вона створює наратив про тебе, а потім поширює його по всьому світу... Українцям довелося пояснювати світові, чому ми були колонією, бо Росія цього ніколи не визнавала.

Олена Червоник,
Оксфордський університет

Російські колоніальні стратегії

Тоді як європейські колонізатори зосереджували зусилля на заморських завоюваннях і підтримували відчуття віддаленості та відмінності між собою і підкореними народами, російська імперська та радянська влада розглядала свої завоювання на суходолі як невід'ємну частину імперського ядра. Расизм був спільною рисою обох форм колоніалізму. Це можна побачити, зокрема, у зображенні українців як «малоросів» (пейоративний термін, що означає «малі росіяни»).

Російська імперія та Радянський Союз застосовували різні стратегії для підкорення народів і знищення їхньої ідентичності. Хоча такі підходи властиві й іншим колоніальним державам, можна виокремити найхарактерніші методи, які Росія використовувала щодо України.

Колоніалізм поселенського типу

Переселення колоністів на завойовані землі оберталося підкоренням місцевого населення через насильство, примусову асиміляцію та знищення мови й культурної ідентичності. Для українців, які стикалися з російськими поселенцями, це означало стирання національної пам'яті через нищення архівів, розграбування музеїв, закриття освітніх закладів і перевиховання дітей за російськими навчальними програмами.

Примусова економічна залежність

Колоніальні держави видобувають цінні ресурси й експлуатують місцеве населення. Радянський Союз побудував систему освіти, ринок праці, виробництво та ланцюги постачання й попиту так, щоб економіки підлеглих територій, зокрема

України, залишалися взаємозалежними й підконтрольними метрополії.

Ієрархічні структури

Нав'язування жорсткої системи влади, базованої на расових, етнічних і соціальних ознаках, створювало штучні ієрархії, в яких Росію хибно позиціонували як вищу, а Україну – як нижчу. Це спотворене уявлення поширювалося світом через пропаганду та маніпуляції. Музеї досі відіграють значну роль у відтворенні таких штучних ієрархій, тому процес деколонізації конче потрібний.

«Цивілізаційна» місія

Колоніальні держави часто намагаються виправдати своє втручання, проголошуючи мету «цивілізувати» інші народи через нав'язування їм «вищих» культурних норм і цінностей. Такий підхід ігнорує багату культурну спадщину колонізованих суспільств і змушує місцеве населення зрікатися власної культури на користь нібито «вищої» – часто під приводом модернізації. Насправді модерність і колоніалізм тісно пов'язані, адже колоніальні держави створювали нову систему світобачення, щоб легітимізувати свої дії. Для багатьох українців нав'язування

російської культури призвело до того, що цілі покоління виростали, не знаючи рідної мови та своєї спадщини. Не можна недооцінювати центральну роль, яку в минулому й тепер відіграють музеї – у зміцненні або ж, навпаки, у подоланні «цивілізаційної місії».

Епістемічне насильство

Цей спосіб гноблення полягає в позбавленні людей можливості висловлюватися. Українців було позбавлено власних цінностей, вірувань і традицій, а незалежну науку й культурні практики насильно замінили російськими моделями. Масштаби цього епістемічного насильства досі досліджують. Це болісний і складний процес для поколінь українців, які прагнуть відновити розуміння своєї справжньої ідентичності та свого походження.

Фізичне насильство, етнічні чистки та геноцид

У 1953 році правник-міжнародник і вцілілий під час Голокосту Рафаель Лемкін описав радянську мету знищення українців і примусову асиміляцію їх, щоб сформувати єдину русифіковану націю, як геноцид. Він виокремив три основні напрями цього нападу: фізичне знищення мислителів, митців, учителів, політичних і духовних лідерів; масові депортації цілих сіл до таборів примусової праці з роз'єднанням родин і перевихованням дітей; а також свідоме приречення селян – дрібних землевласників на голод. Голодомор 1932–1933 років нині широко визнано актом

геноциду. Масову депортацію кримських татар із Кримського півострова до Середньої Азії у 1944 році вважають актом етнічної чистки, а також геноцидом.

Русифікація

Термін означає політику, спрямовану на поширення російської культури й мови, що супроводжувалося нищенням місцевої спадщини та ідентичності. У Російській імперії це передбачало заборону української мови й переписування історії українського народу. За радянського правління російська стала мовою престижу та привілеїв, тоді як українську зводили до статусу селянського діалекту. Це явище особливо поширилося у східних регіонах України. Багато українських родин переходили на російську мову й приймали російські культурні зразки, прагнучи забезпечити дітям кращі можливості. Сьогодні дедалі більше українців повертається до вивчення української мови, відновлюючи зв'язок зі своєю культурною спадщиною.

Опір

Протягом століть українці зберігали себе як націю, часто ціною величезних жертв.

Відкритий чи прихований опір давав змогу підтримувати українські традиції та культуру, стримуючи імперську експансію, кидаючи виклик експлуататорським практикам і підважуючи владу гнобителів. Для багатьох людей акти опору ставали формою виживання в умовах репресій і насильства, особливо тоді, коли інші засоби протесту були недоступні або суворо каралися.

Культурний опір передбачає як матеріальні, так і нематеріальні прояви. Непомітні дії — наприклад, розмови українською вдома, коли мовою школи, роботи чи бюрократії є російська, — допомагають зберегти особисту ідентичність, не викликаючи підозри. Відкриті ж акти — як-от графіті або носіння синьо-жовтих кольорів українського прапора — можуть бути небезпечними, та водночас стають посланням надії.

Опір може виявлятися у формі інформаційної протидії, саботажу чи збройного спротиву. Серед найвідоміших рухів культурного опору: українські модерністи (1890–1910-ті), «Розстріляне відродження» (1920-ті) та шістдесятництво (1960-ті). Підпільні мистецькі й культурні ініціативи 1970–1980-х років поєднували антиколоніальні та антитоталітарні ідеї.

Чому деколонізація стосується України

Дискусії про те, якою мірою колоніальні й деколоніальні наративи можна застосувати до України, точаться від моменту відновлення її незалежності у 1991 році. Тривалий час ці підходи залишалися на маргінесі, поступаючись місцем російським історичним наративам, які формували домінантне бачення минулого України.

Протягом століть російська історіографія намагалася заперечити саму потребу України в незалежності, поширюючи міф про «братні народи». Повномасштабне вторгнення Росії в лютому 2022 року остаточно продемонструвало її неоколоніальні прагнення, зробивши деколонізацію невід'ємною частиною української боротьби за виживання. Сьогодні рух за деколонізацію набирає обертів. Його очолюють науковці й митці, а музейні працівники впроваджують деколонізаційні практики у співпраці з місцевими громадами. Музеї відіграють засадничу роль у поверненні та реконструкції знань про минуле, у процесі, що допомагає суспільству зцілити глибокі психологічні травми, заподіяні колоніалізмом.

Декомунізація та деколонізація

Після 2022 року український уряд ухвалив закони, що забороняють публічне використання символів російського імперського панування. Подібні рішення щодо радянської символіки були прийняті ще у 2015 році. В обох випадках ідеться про усвідомлення того, що назви вулиць, площ, парків та інших об'єктів, які вшановували російських діячів, служили маркерами не так культурної пам'яті, як політичного контролю. Нові топоніми віддають належне видатним українцям і міжнародним діячам культури. Сам акт перейменування – це відновлення історичної пам'яті та утвердження української ідентичності, тобто форма деколонізації.

Відкриті архіви

Упродовж століть архіви та культурні зібрання, що зберігалися в музеях, бібліотеках, державних установах і наукових центрах України, зазнавали цензурування, обмежень, розграбування, приховування чи нищення. Лише після здобуття незалежності у 1991 році доступ до них поновлено. Вчені та дослідники заповнюють прогалини в історичній пам'яті й знаннях, повертаючи суспільству правду про його минуле.

Війна Росії проти України, від 2014 року і дотепер

На час написання цього тексту Україна все ще перебуває під атакою. Росія виправдовує свою агресію прагненням «відновити втрачену імперію» й застосовує імперіалістичні тактики, щоб послабити Україну та підважити міжнародну підтримку українців. Хоча повномасштабне вторгнення в лютому 2022 року дало поштовх створенню цього порадника, українські експерти наголошують, що деколонізація не має ототожнюватися суто з опором військовій агресії. Як показує **ІСТОРИЧНИЙ ОГЛЯД**, потреба в деколонізації існувала задовго до нинішньої війни і залишиться актуальною після її завершення.

Ми досі не знаємо, що саме відкриємо, працюючи в українських архівах та архівах діаспори. У Росії досі зберігаються українські артефакти, колись вивезені звідси, і вони залишаються недоступними. Українська культура та її історія можуть виявитися значно ширшими, ніж ми уявляємо.

Тетяна Філевська,
Український інститут

ДІЗНАЙТЕСЯ БІЛЬШЕ

У статті, написаній для Музею сучасного мистецтва (MoMA) у Нью-Йорку, Світлана Бєдарєва аналізує твори сучасних українських художників, щоб пояснити, чому не може бути непорозумінь щодо сутності складних відносин між Україною і Росією.

Світлана Бєдарєва (2022) "Деколонізація та розрив зв'язків у українському мистецтві", *MoMA Post Notes on Art in a Global Context* https://perma.cc/PJ5G-A467

Завантажити есей 1

Дізнайтесь, як українські архіви зазнавали обмежень і маніпуляцій у Російській імперії та СРСР у спеціально підготовленому есеї, доступному окремим файлом у частині 2 цього порадника.

«Подолання імперської спадщини в архівах: досвід Центрального державного історичного архіву України»
Ярослав Файзулін, директор Центрального державного історичного архіву України, Київ.

КОРИСНІ РЕСУРСИ

Holodomor Museum
https://perma.cc/УК44-2SУ5

Oksana Koshulko, editor (2025) *Humanity and Ukraine: Resistance through Language, Culture and the Taking Up of Arms*, **Lexington Books**
https://tinyurl.com/yncu45cd

Elżbieta Kwiecińska (2023) 'The Russian "Civilizing Mission" and the Russian War against Ukraine: the 19th-Century Colonial Origins', *TRAFO Blog for Transregional Research*
https://perma.cc/4QHW-JNZA

Raphael Lemkin (2020) *Soviet Genocide in Ukraine*, Marko Melnyk Publishing House
https://perma.cc/7ZVK-8FQ3

Kvitka Perehinets (2022) 'Executed Renaissance: The repressed generation of Ukrainian intellectuals', *We are Ukraine: Opir*
https://perma.cc/473F-WУRC

Ukrainian Animation Association and **Ukrainian Institute** (2021) 60s: The Lost Treasures
https://perma.cc/S76K-УGУ7

ukrainian institute

ICOM international council of museums UKRAINE

ICOM international council of museums UK

Museums Association

Supported by BRITISH COUNCIL

УКРАЇНСЬКІ ІДЕНТИЧНОСТІ

6

«Модернізм в Україні: національна версія», виставка в Національному художньому музеї України, Київ
https://perma.cc/VU7T-6TNW

© Фото Національний художній музей України

Сучасна Україна — різноманітне, мультикультурне, багатоетнічне та багатоконфесійне суспільство зі сформованою національною ідентичністю та глибоким усвідомленням демократичних цінностей. Історично на її території жили різні народи й були поширені різні культури, що формували тісні зв'язки, впливали одні на одних та взаємно збагачувалися. Надати суто «українську» характеристику культурним явищам, особливо у широкому історичному контексті, часто непросто. Створення однорідного образу нації не відповідає інтересам українців, бо така практика лише відтворюватиме та зміцнюватиме російську колоніальну стратегію привласнення. Українська ідентичність ґрунтується на спільних цінностях свободи, гідності й опору тиранії. Українці ототожнюють себе з ідеалами демократії та незалежності, утворюючи політичну націю, об'єднану спільним баченням майбутнього.

Мультикультурна Україна

Україна — плюралістична держава з населенням різного етнічного та мовного походження. Кримські татари, караїми та кримчаки юридично визнані корінними

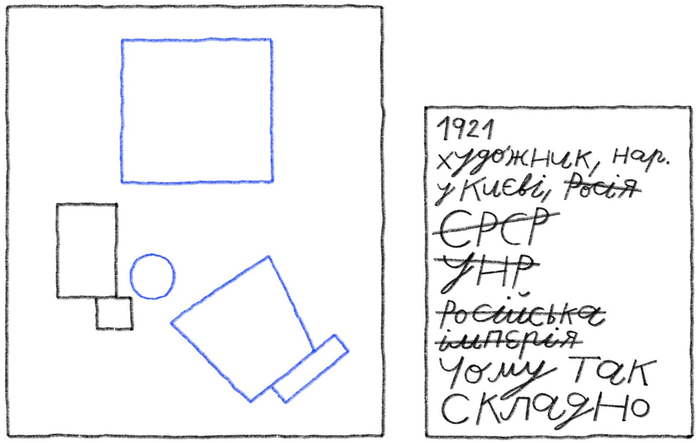

народами, їхньою історичною батьківщиною є Кримський півострів, окупований Росією 2014 року. Водночас Україна — домівка для кількох етнографічних груп українців із власними діалектами та традиціями, зокрема бойків, гуцулів і лемків із Карпат. По всій країні говорять багатьма мовами — кримськотатарською, українською, англійською, угорською, польською, російською, їдиш тощо.

Як описати українську ідентичність у обліковому записі експоната?

Точно описати ідентичність, національність або політичну належність людини непросто, якщо не відомо, як вона сама себе означує. Таке означування може особливо важко даватися людям, які жили під режимом гноблення або під час насильницьких потрясінь, коли змінювалися державні кордони й політичні лояльності. Такі характеристики могли привертати небажану увагу або призводити до сегрегації чи покарання. Тому те, як людина визначала себе приватно, могло відрізнятися від інформації в офіційних документах, зокрема в паспортах.

У випадку України використання національності як описового маркера може бути особливо складним. Візьмімо, наприклад, мешканців Львова — історичного міста на заході України. Контроль над цим регіоном змінювався щонайменше вісім разів між 1914 і 1945 роками, іноді буквально за одну ніч. Назва міста змінювалася залежно від мови та влади правителів: Lemberg за часів Австро-Угорщини, Львів у добу Західноукраїнської Народної Республіки, Lwów під польським правлінням, Львов за радянської влади, знову Lemberg

під нацистською окупацією, а згодом — повернення до української назви Львів.

Розплутати відомості про національну належність і з'ясувати точні дати може бути важко навіть експертам. Під час укладання музейних записів чи створення облікових записів експонатів багато хто обирає простий, але часто хибний шлях – використовує узагальнені терміни «Росія», «російський», «СРСР» або «радянський» для опису низки народів і національностей. Так стираються відмінності, виникає двозначність і зміцнюються колоніальні структури.

Замість використовувати національність як означення, краще зазначати назви, які окреслюють місце народження, смерті та інші значущі події, пов'язані з життям людини. Те саме стосується геологічних та археологічних знахідок. Такий підхід дає змогу уникнути суперечливих історичних інтерпретацій і спирається на перевірену інформацію, де топоніми відповідають міжнародно визнаним кордонам і законам.

На прикладі художника Казимира Малевича (1879–1935) правильною практикою буде зазначати, що він народився в Києві (тоді —

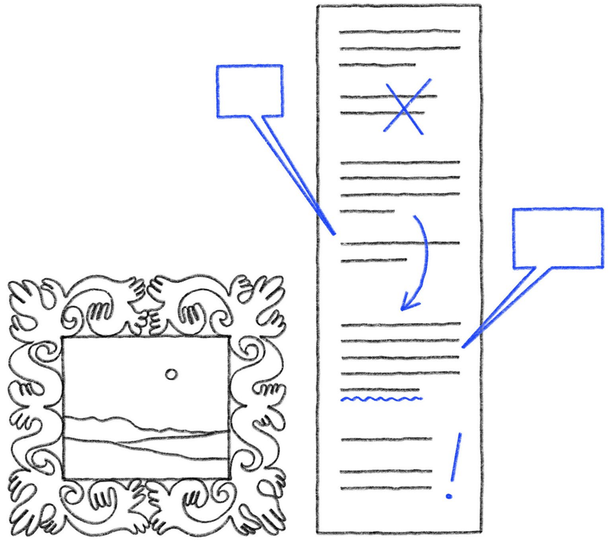

частина Російської імперії; нині — Україна) та помер у Ленінграді (тоді — у складі Російської РСР; нині — Санкт-Петербург, Російська Федерація). Краща практика також передбачає вказівку назв місць, де він навчався та працював.

Російська імперія і СРСР — не Росія

Займаючи величезну територію, Російська імперія та СРСР складалися переважно з народів, які не були етнічними росіянами й чия рідна мова не була російською. Дехто з тих, хто говорив чи писав російською, робив це задля асиміляції. Російська влада усвідомлювала, що національна ідентичність становить проблему, яку належить контролювати, — і діяла жорстко. Багато українських науковців, митців, письменників та інших діячів могли здобути освіту або роботу лише в разі переїзду до Росії, отримання офіційних російських документів і послуговування російською мовою. Такий типовий для колоніальної системи підхід «висмоктує» ресурси й таланти з колонії, економічно та культурно узалежнюючи її від метрополії. Попри це, багато українських діячів зберегли власну культурну ідентичність, а їхні твори були глибоко закорінені в місцевих традиціях, візуальних мовах і зв'язках з іншими митцями та контекстами.

Рання еміграція з України

Вивчення ранньої історії еміграції з українських територій має особливе значення для музеїв соціальної історії. Перші українці, які наприкінці XVIII – на початку XIX століття емігрували до Канади та Північної Америки, походили із Західної України, що тоді перебувала під владою Австро-Угорської імперії. Їх по-різному називали: галичанами (від

історичного регіону Галичини, який охоплював частини території сучасних України та Польщі), русинами (слов'янським народом із Карпат), австрійцями або іноді поляками. Українці зі сходу, що жили під владою Російської імперії, рідше мали можливість виїхати. Ранніх німецькомовних переселенців із південного сходу України часто називають «російськими німцями», хоча насправді це були нащадки голландців і німців (часто менонітів), яких поселили в Україні в межах колонізаційної політики Катерини II.

Міграція з України відбувалася багатьма хвилями — серед цих людей були художники, поети, ремісники, але їхні імена й роботи часто залишаються прихованими в музейних колекціях або неправильно позначеними. Перевірте свої бази даних, розгортайте архівні шари і з'ясуйте, ким насправді були ці люди, звідки вони походили і яке їхнє справжнє культурне коріння.

Олена Червоник,
Оксфордський університет

ДІЗНАЙТЕСЯ БІЛЬШЕ

За радянської влади офіційна політика рівності суперечила реаліям національних ієрархій, расизму та соціальних стереотипів. Ідея «братерства народів» — з Росією як «старшим братом», що нібито сприяв розвитку «молодших», неросійських народів, — була задумана, щоб скріпити в єдине ціле радянські республіки. Прочитайте, як ці переконання вплинули на долю кримських татар.

Максим Свєженцев і **Мартін-Олександр Кіслий** (2021) «Раса в часі та просторі: расова політика щодо кримських татар у вигнанні, під час і після повернення (1944–1991)», *Krytyka* https://perma.cc/47BQ-2УХР

Завантажити есей 2

Прочитайте про українсько-єврейську ідентичність у цьому спеціально підготовленому есеї, доступному для окремого завантаження у частині 2 порадника.

Де українські євреї?
Владислава Москалець, Центр міської історії Центрально-Східної Європи, Український католицький університет, Львів.

Завантажити есей 3

Дізнайтесь, як категорія «російська культура» була сконструйована Російською імперією, у спеціально підготовленому есеї, яке також доступне для завантаження у частині 2 порадника.

«Імперський» чи «російський» авангард?
Олег С. Ільницький, почесний професор, Університет Альберти, Канада.

КОРИСНІ РЕСУРСИ

Centre for Urban History, Lviv (2024) 'City in the Suitcase: Saved (Family) Archives. Project Results'
https://perma.cc/BZR5-UQ32

Ukrainian Institute, Crimea: History and People, *Udemy*. (Онлайн-курс про минуле та сьогодення Криму та кримських татар, корінного народу України).
https://tinyurl.com/ypax92vz

ukrainian institute

ICOM international council of museums UKRAINE

ICOM international council of museums UK

Museums Association

Supported by BRITISH COUNCIL

ВАШ ШЛЯХ ДО ДЕКОЛОНІЗАЦІЇ

7

Полтавський краєзнавчий музей — один із найстаріших в Україні — міститься в будівлі у стилі українського архітектурного модерну.
https://perma.cc/T68У-XGKE

© фото Полтавський краєзнавчий музей

Подані далі принципи доповнюють ті, що викладені в документі Асоціації музеїв *«Підтримка деколонізації в музеях»*, і можуть стати дороговказом на вашому власному шляху до відкриття України.

- **Беріть на себе відповідальність:** деколонізація української культурної спадщини є формою опору колоніальним і імперським амбіціям Росії, – як минулим, так і сучасним.
- **Виказуйте повагу:** виступайте за рівність, інклюзивність і різноманіття. Наголошуйте, що голоси з України та інших колишніх колонізованих країн мають звучати й визнаватися на рівних.
- **Будьте сміливі:** музеї мають залишатися простором відкритого діалогу, нових поглядів і рефлексії навіть тоді, коли розмова стає незручною.
- **Звертайтеся до тих, хто знає:** запрошуйте українців інтерпретувати власну культурну спадщину. Співпрацюйте з партнерськими інституціями в Україні та фахівцями з України.
- **Будьте терплячі:** зміна способів мислення про Україну може бути повільним процесом. Декого стримуватиме страх помилитися, та головне – не зупинятися й пробувати.
- **Дійте в належний час:** музеї мають своєчасно оновлювати неприйнятні чи потенційно шкідливі колоніальні наративи.
- **Піклуйтеся про психічне здоров'я:** створюйте привітне та турботливе середовище для всіх. Дайте собі й іншим час осмислити складну інформацію та пережити травматичні події. Звертайтеся по допомогу, якщо відчуваєте вразливість; підтримайте інших, якщо бачите, що їм важко.
- **Знаходьте радість:** Україна варта того, щоб її шанували й знали за її дивовижних людей, культуру й історію, а не розглядали лише крізь призму століть російського гніту.

П'ятиетапний підхід

З огляду на те, що ресурси у сфері культурної спадщини часто перевантажені, а процес деколонізації потребує часу, ми розробили п'ятиетапний підхід до інтеграції України у вашу щоденну практику. Кожен етап містить рекомендації щодо належної та вдосконаленої практики, а також передбачає прості дії, легкі у виконанні.

Етап 1:
Дізнайтеся більше про Україну та засвідчіть готовність до змін

Інтеграція українського контексту у вашу практику деколонізації матиме ефект доміно: вона допоможе іншим відчути впевненість і надихне їх діяти, спричиняючи позитивні зміни в усьому секторі.

Культурні інституції та експерти в Україні відкриті до співпраці — національний комітет ICOM та Український інститут можуть допомогти у пошуку потенційних партнерів.

Маючи глибокі культурні зв'язки та сильне відчуття закоріненості у спадщині, українська діаспора також відіграє важливу роль моста між Україною і міжнародними спільнотами.

Будьте уважні до того, хто саме надає інформацію про Україну та говорить від імені українців.

Багато науковців і кураторів здобували освіту крізь російську оптику, жили в Росії або співпрацювали з російськими дослідниками, тому можуть не усвідомлювати потреби деколонізувати власне мислення.

Завжди ставте запитання: чиї погляди представлені й чиї голоси підсилюються?

Належна практика	Вдосконалена практика
Прочитайте цей порадник і зверніться до інших джерел перевіреної інформації, щоб зрозуміти, чому Україна та інші колишні колонії Росії мають бути включені у вашу деколонізаційну практику.	Переконайтеся, що ваш музей має свою політику деколонізації, яка враховує українські перспективи, включно з територією Криму.
Поділіться цим порадником із колегами та сплануйте, як втілити у життя його рекомендації у своїй інституції. Визначте довгострокові цілі, процес підзвітності та способи простежування поступу на шляху деколонізації.	Включайте голоси України, Центральної та Східної Європи, Балтії, Кавказу і Центральної Азії до музейних колекцій, експозицій, публічних програм і цифрових ресурсів. Будьте уважні до мінливості та багатовимірності української ідентичності.
Відвідуйте лекції та переглядайте онлайн-презентації, щоб глибше пізнати українську культурну спадщину.	Підтримуйте музеї України, допомагаючи їм у підготовці заявок на фінансування для обміну дослідженнями, знаннями та розвитку професійних навичок. Війна завдала великих втрат та вплинула на музейну спільноту, тому підготовка нового покоління кураторів критично важлива для збереження української культурної спадщини.
Прислухайтеся до людей із України. Вони можуть поділитися своїм життєвим досвідом або науковими знаннями, які додадуть вашим колекціям та інтерпретаціям точніших нюансів і нового погляду.	Збирайте приклади найкращих практик деколонізації інших культур і поміркуйте, як їх можна застосувати до українських колекцій та культурної спадщини і навпаки.

Російськомовні дослідження та публікації часто мали пріоритет перед українськими або тими, що належать науковцям і кураторам, тісно пов'язаним з Україною.

Хорошою практикою є пошук кількох надійних, поінформованих та критичних джерел інформації для порівняння й оцінка реального досвіду людей українського походження. Воєнні умови вимагають ще більшої уваги до того, щоб забезпечити справедливість міжнародних заходів або зустрічей. На момент написання цього документа в Україні діє воєнний стан із суворими обмеженнями на пересування. Українським чоловікам віком від 18 до 60 років заборонено з деякими винятками покидати країну. Жінки, які прагнуть виїхати, у певних випадках мають отримати запрошення від професійної організації для підтвердження візової заявки.

Організовуючи конференції, онлайн-події чи зустрічі, будьте прозорі в тому, хто може бути залучений, усвідомлюйте потенційні дисбаланси влади, налагоджуйте процеси для управління потенційними порушеннями та для захисту вразливих осіб. Не дивуйтеся, якщо хтось відмовиться від участі через присутність людей, пов'язаних із Росією. Ми не радимо заохочувати українців брати участь у дискусіях про «повоєнне примирення», доки насильство триває.

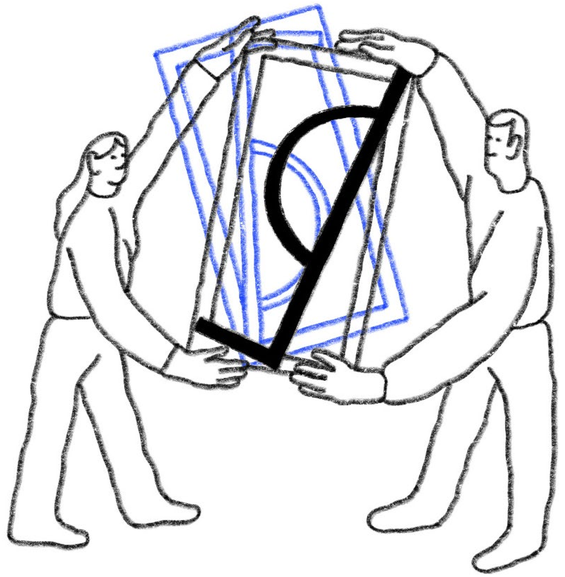

ВИПАДОК ІЗ ПРАКТИКИ:
Перевернута картина в MoMA

Музей сучасного мистецтва (MoMA) у Нью-Йорку зберігає важливий твір харківського художника-конструктивіста Василя Єрмилова (1894–1968) під назвою *«Композиція №3»*. У 2017 році він був представлений на виставці *«Революційний імпульс: становлення російського авангарду»* . Після цього провідні українські мистецтвознавці неодноразово зверталися до MoMA з кількома зауваги. По-перше, художника було позначено як російського, хоча він народився і працював у Харкові, Україна. По-друге, робота висіла догори дригом. Це підтверджувала фотографія самого художника поряд із полотном на одній з виставок. Також це очевидно для кожного, хто знає кирилицю, адже композиція зображує велику літеру Б — Борис — на честь друга митця Бориса Косарєва. Попри численні звернення до MoMA, зокрема офіційні листи та фотодокази, відповіді не надходило. Лише після повномасштабного вторгнення Росії у 2022 році MoMA почуло голос українських науковців і повернуло роботу у правильне положення.

MoMA (2016-17) Революційний імпульс: https://tinyurl.com/mt2kpew4

Ось чому цей порадник такий важливий. Він може зберегти десятиліття досліджень інституціям у всьому світі, які, можливо, навіть не усвідомлюють, скільки їхніх робіт неправильно марковані або експоновані.

Тетяна Філевська,
Український інститут

ВИПАДОК ІЗ ПРАКТИКИ:

Тренінг з чутливості в Королівській академії мистецтв, Лондон

У межах підготовки до міжнародної пересувної виставки, *«В епіцентрі бурі: модернізм в Україні, 1900–1930-ті роки»*, Королівська академія мистецтв організувала тренінг із чутливості для працівників, які безпосередньо контактують із відвідувачами. До нього були залучені приймальні адміністратори, охоронці, касири, працівники прессслужби та відділу комунікацій, а також фахівці з маркетингу й роздрібної торгівлі. Метою було надати персоналу впевненості у тому, щоб коректно й рівноправно говорити про українську історію, мову та культуру. На семінарі учасники почерпнули практичні знання та почули важливі свідчення з життєвого досвіду, що допомогло підвищити обізнаність і дало відповіді на запитання.

Зміна перспективи, яку я завдячую цьому семінару, допомогла мені підготувати свої команди до більш нюансованої роботи з відвідувачами.

Кензі Ларсен,
Королівська академія мистецтв, Лондон

КОРИСНІ РЕСУРСИ

Baltic Worlds, Voices from Ukraine
https://perma.cc/L4ST-3GR4

Sasha Dovzhyk (2022) 'Who is Lesia Ukrainka?'
Ukrainian Institute London
https://perma.cc/X5V9-BA4R

Етап 2:
Перегляньте свої колекції, каталоги та облікові записи об’єктів

Чимало предметів, пов’язаних з Україною, досі залишаються нерозпізнаними в музейних колекціях – іноді через те, що ці предмети не ідентифікували належно, іноді через помилкове відображення їх суті в каталогових записах. Це можна пояснити як недостатнім знанням української мови тих, хто укладав документацію, так і свідомими спробами приховати справжнє походження об’єкта на певному етапі його шляху до музею.

У деяких музеях досі можна побачити застарілі паспорти об’єктів, що недвозначно відображають іншу епоху. Якщо їх систематично не переглядати і не оновлювати, то колоніальні структури фактично залишатимуться на місці

Робін Шульденфрей,
Інститут Курто

Належна практика	Вдосконалена практика
Розробіть рекомендації щодо створення каталогових записів і облікової документації об’єктів з урахуванням покликань на Україну. Це забезпечить максимально можливу точність записів у майбутньому.	Розробіть стратегію та графік перегляду застарілих записів на предмет точності й чутливості. Вона має охоплювати бази даних колекцій, каталогові записи, паспорти об’єктів і онлайн-контент. Історичні записи не слід вилучати, бо вони відображають певний момент у часі, однак неточну або нечутливу термінологію треба контекстуалізувати.
Складіть перелік наявних паспортів і каталогових записів для перевірки на точність та чутливість. Це може стати хорошим завданням для студента-волонтера чи стажиста, бажано такого, який цікавиться Україною та знає українську мову й культуру. Згаданий перелік, навіть якщо він буде довгим, стане відправною точкою для визначення пріоритетних змін.	Залучайте українських експертів до роботи з деколонізації. Куратори, мистецтвознавці та інші фахівці в Україні й діаспорі готові ділитися своїми знаннями і досвідом. Завдяки мовним навичкам, доступу до місцевих архівів і розумінню історичного контексту вони можуть закласти основу для точного представлення української культурної спадщини. Водночас переконайтеся, що консультації проводять етично, а люди отримують належну винагороду за свої знання та життєвий досвід.
Налагодьте прозорий процес, коли люди зможуть звертатися до вас із виправленнями чи додатковою інформацією про ваші колекції та їх інтерпретацію. Подбайте про належне адміністрування цього процесу і його регулярний перегляд, а також про своєчасне внесення змін. Неодмінно дякуйте людям за їхні внесок і підтримку.	Призначте працівника, який буде основною контактною особою для відвідувачів, що хочуть подати зауваження чи пропозиції. Проактивно шукайте виправлення або додаткову інформацію, а не чекайте, доки вам вкажуть на помилки.

Що може вказувати на те, що предмет чи автор твору походять з України:

- Місце походження в Україні, як-от Київ, Харків, Львів або Одеса.
- Літери, які є унікальними для української кирилиці: Ґ, І (або мала літера і), Ї та Є.
- «Росія», «російський» або «радянський» як загальні терміни для опису всіх народів і культурної спадщини колишньої Російської імперії та СРСР.

Практична порада музеям? Перегляньте свою документацію. Щоразу, коли бачитимете слово «російський», ставтеся до нього підозріливо. Це може бути загальний термін, ужитий для позначення цілого ряду культур.

Олена Червоник,
Оксфордський університет

ВИПАДОК ІЗ ПРАКТИКИ:
Деколонізація каталогу бібліотеки Кембриджського університету

Бібліотекарі Кембриджського університету працюють над подоланням колоніальної спадщини, пов'язаної з Україною, у своєму каталозі та поза ним. Їхній підхід доволі простий, і його легко можна перенести у практики музеїв, галерей та архівів. Наприклад, вони розрізняють «російськомовну» і «російську» літературу. Блог Бібліотеки Кембриджського університету Languages Across Borders («Мови крізь кордони») містить багато корисних спостережень і вартий уваги як джерело порад.

Мел Бах (2022) «Деколонізація і війна Росії проти України», *Бібліотеки Кембриджського університету: Languages Across Borders*
https://perma.cc/V2WR-V5GF

Ми усвідомлюємо, що основна частина колоніальної спадщини в бібліотеках Кембриджу пов'язана саме з Британською імперією, однак Кембридж також зберігає матеріали, що стосуються інших колоніальних держав — як колишніх, так і сучасних. І це теж складова частина нашого фокусу на деколонізацію.

Мел Бах,
керівник відділу колекцій та академічних зв'язків, бібліотека Кембриджського університету

ВИПАДОК ІЗ ПРАКТИКИ:
Українські графіті в лондонському бомбосховищі

Після Другої світової війни колишнє глибинне бомбосховище в Лондоні використовували як гуртожиток. На його стінах і досі збереглися написи тих, хто там мешкав. Нещодавно встановили, що два написи, датовані 1949 і 1951 роками, зроблено українською мовою, і на одному з них зображено тризуб – державний

герб України. Вони знакують ранню хвилю біженців, які рятувалися від російського панування й знайшли прихисток у Великій Британії.

Марія Близинська (2022) «Потужне нагадування», *Лондонський музей транспорту* https://tinyurl.com/3dj5eazs

ВИПАДОК ІЗ ПРАКТИКИ:
Перейменування творів Едґара Деґа

У 2022 році Національна галерея в Лондоні змінила назву одного з творів у своїй колекції з «Російські танцівниці» на «Українські танцівниці». На пастелі зображені виконавиці з жовтими й синіми стрічками у волоссі — кольорами українського прапора. Ця робота Едґара Деґа є частиною серії пастелей із танцівницями, створених у Парижі 1899 року, коли Україна перебувала під владою Російської імперії. Інші твори з цієї серії зберігаються в Музеї Метрополітен (Нью-Йорк) та Музеї образотворчих мистецтв (Г'юстон).

Бен Квінн (2022) «Національна галерея перейменувала роботу Деґа «Російські танцівниці» на «Українські танцівниці», *The Guardian*
https://perma.cc/97QV-Q9TC

«Українські танцівниці» (близько 1899 року)
Ілер-Жермен-Едґар Деґа (1834-1917)
Пастель і вугіль на кальці, наклеєній на папір і основу,
73 × 59,1 см

Подарунок корпорації Sara Lee, Чикаго, через організацію American Friends of the National Gallery, Лондон, 1998
© Національна галерея, Лондон

КОРИСНІ РЕСУРСИ

Canadian Institute of Ukrainian Studies, Internet Encyclopaedia of Ukraine
https://perma.cc/2C9D-JJSV

Harvard University Ukrainian Research Institute, HURI's Special Collections
https://perma.cc/Z3LZ-MENM

Oseredok Ukrainian Cultural and Educational Centre (2023) 'Decolonizing Ukrainian Art with Oksana Semenik'
https://perma.cc/TB69-Z3Z8

Ukrainians in the United Kingdom Online Encyclopaedia, The history of Ukrainians in the United Kingdom to 2021
https://perma.cc/W2B4-XLH3

Етап 3:
Використовуйте правильні написання, транслітерацію й термінологію

Уникайте нечітких або двозначних формулювань, коли описуєте колишню Російську імперію, Радянський Союз або сучасну Російську Федерацію. Плутанина виникає тоді, коли різні терміни вживають як взаємозамінні або коли «Росію» використовують для позначення всієї імперії чи республік, що входили до складу СРСР. Це грає на руку колоніальній державі, сприяючи стиранню самобутності колонізованих народів. Надзвичайно важливо послуговуватися точною термінологією – це чіткий сигнал музею про визнання відмінностей і демонстрація поваги до своєї аудиторії.

Належна практика	Вдосконалена практика
Використовуйте чутливу й точну термінологію для опису спадщини різних народів, що перебували під владою Росії. Нечіткі, узагальнені або двозначні формулювання породжують сумнів щодо того, кого або що можна вважати українським. Цей сумнів Росія використовує для дискредитації України та підважування світової підтримки українського народу під час війни.	Якщо ви подаєте матеріали кількома мовами, перегляньте політику вашої інституції щодо доступності та інклюзивності, щоб передбачити мовні послуги для відвідувачів, які говорять українською або лише починають її вивчати. Це може бути як простий роздатковий матеріал, так і екскурсія з гідом чи спеціально підготовлений аудіогід. Такий підхід сприятиме поширенню української як визнаної та шанованої європейської мови.
Українська абетка має 33 літери. Навіть якщо ви не обізнані з кирилицею, зверніть увагу на чотири літери, які можуть вказувати, що йдеться саме про український текст: ґ, і, ї, є.	Заохочуйте співробітників до кращого ознайомлення з українською мовою та абеткою. Для англомовних відвідувачів знайомими можуть бути слова museum (музей) і gallery (галерея). Знання того, як сказати українською «привіт» і «дякую», допоможе створити відчуття гостинності та залученості. Мовні ресурси є у вільному доступі в інтернеті.
Якщо ви не маєте певності у правильності певного виразу чи опису, шукайте аналогії, які можуть допомогти. Наприклад, Махатма Ганді (1869–1948) народився в Індії, коли вона входила до складу Британської імперії, але його не можна було б назвати британцем. Так само може бути недоречно називати росіянами людей, які народилися в Російській імперії чи Радянському Союзі.	Створіть консультаційну групу з носіїв української мови, яка даватиме рекомендації щодо атрибуції, термінології та правопису.

На що слід звернути увагу

Ви коли-небудь замислювалися, як Пьотр I та Єкатерина II здобули свої гучні титули «Великий» і «Велика»? Причина такого звеличення криється в російському колоніалізмі та ідеології «цивілізаційної місії». А що жоден із цих правителів не був «великим» для України, то коректніше й доречніше використовувати їхні офіційні імена: Пьотр I та Єкатерина II.

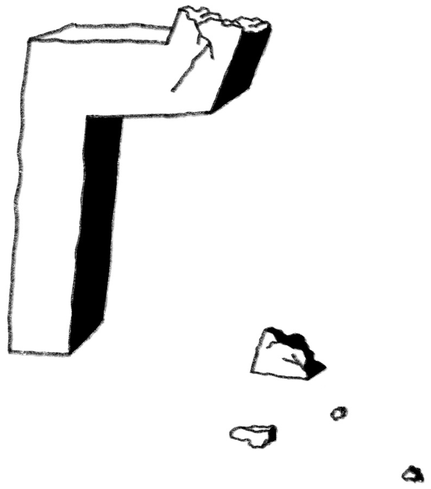

Українська абетка та посібник з вимови для англомовних					
А а	[a]	like **a** in st**a**rt	**Н н**	[en]	like **n** in **n**o
Б б	[be]	like **b** in **b**est	**О о**	[o]	like **o** in p**o**rt
В в	[ve]	like **v** in **v**an	**П п**	[pe]	like **p** in **p**ark
Г г	[he]	close to **h** in **h**ike	**Р р**	[er]	close to **r** in r**u**g
Ґ ґ	[ge]	like **g** in **g**o	**С с**	[es]	like **s** in **s**top
Д д	[de]	like **d** in **d**og	**Т т**	[te]	like **t** in s**t**op
Е е	[e]	like **e** in t**e**st	**У у**	[u]	like **oo** in p**oo**l
Є є	[je]	like **ye** in **ye**t	**Ф ф**	[ef]	like **f** in **f**at
Ж ж	[zhe]	like **s** in vi**s**ion	**Х х**	[kha]	like **ch** in lo**ch**
З з	[ze]	like **z** in **z**oo	**Ц ц**	[tse]	like **ts** in lo**ts**
И и	[y(i)]	close to **i** in d**i**d	**Ч ч**	[che]	like **ch** in **ch**ess
І і	[i]	like **ee** in m**ee**t	**Ш ш**	[sha]	like **sh** in **sh**ort
Ї ї	[ji]	like **yie** in **yie**ld	**Щ щ**	[shcha]	like **shch** in fre**sh ch**erries
Й й	[jot]	like **y** in **y**es	**Ь**		symbol for a soft sound
К к	[ka]	like **k** in **k**ey	**Ю ю**	[ju]	like **you** in **you**
Л л	[el]	like **l** in **l**emon	**Я я**	[ja]	like **ya** in **ya**rd
М м	[em]	like **m** in **m**other			

Літера Ґ (вимовляється як «g» у англійському слові go) була офіційно заборонена в Радянському Союзі 1933 року, щоб наблизити українську мову до російської. Звук, який вона позначала, уніфіковано зі звуком, який передає візуально схожа літера г (вимовляється як «h» у англійському слові hike), тож одна літера стала позначати два звуки.

Українці, які виступали проти русифікації рідної мови, ризикували покаранням. Літеру ґ повернуто 1991 року, коли Україна відновила незалежність.

- Росіяни вживали щодо українців зневажливі або образливі назви, як-от «малорос» чи «хохол». У деяких історичних контекстах уникнути таких термінів може бути неможливо, тому важливо дотримувати найкращих практик, використовуючи будь-яку расистську лексику.

- Неправильно казати «the Ukraine», як не кажемо «the France» чи «the India». У Декларації про незалежність та Конституції України чітко зазначено, що назва держави вживається без артикля. Це невелике слово, але його вживання може свідчити про нерозуміння або про зневагу до незалежності України.

- Назви географічних об'єктів транслітеруємо з української мови, а не з російської. Наприклад: Kyiv (Київ), а не Kiev; Kharkiv (Харків), а не Kharkov; Lviv (Львів), а не Lvov; Odesa (Одеса), а не Odessa. Ви будете здивовані, як часто в каталогах, книжках і цифрових ресурсах ще трапляються російські варіанти.

- Називаючи повномасштабне вторгнення Росії «війною в Україні», «українським конфліктом» чи «українською війною», ми втрачаємо з поля зору агресора. Російсько-українська війна розпочалася в лютому 2014 року з окупації та незаконної анексії Криму, а в лютому 2022 року переросла у повномасштабне вторгнення Росії в Україну.

Вказівки щодо транслітерації

Щоб полегшити транслітерацію з кирилиці на латиницю (або римську абетку), більшість англомовних бібліотек світу користується рекомендаціями Бібліотеки Конгресу США. Для транслітерації іншими мовами, відмінними від англійської, можуть діяти інші правила.

Правила транслітерації, що діють у вашій інституції, можуть відрізнятися від загальновживаних. Це прийнятно, якщо ви зазначаєте, за якою схемою працюєте, і застосовуєте її послідовно. Помилки виникають, коли українські власні назви транслітерують, взоруючись на написання в російській мові, наприклад Kiev замість Kyiv.

У минулому кримські татари користувалися і арабським, і кириличним письмом. Нині переважно використовують латиницю.

Українські імена

Особові імена в українській мові часто пишуться й вимовляються інакше, ніж у російській. Приклади: Oleksandr (Олександр), не Alexander; Oleksandra (Олександра), не Alexandra; Volodymyr (Володимир), не Vladimir; Vasyl (Василь), не Vasiliy чи Basil; Mykola (Микола), не Nikolai.

Багато українських прізвищ мають родові (гендерні) форми з чоловічими та жіночими закінченнями. Наприклад: Ukrainian President Volodymyr Zelensky (президент України Володимир Зеленський) та First Lady Olena Zelenska (перша леді Олена Зеленська).

Історичні написання

У Російській імперії перехід на російську мову часто був єдиним шляхом кар'єрного зростання для українських науковців, письменників, митців та інших діячів. Тому питання історичних правописів можуть бути складними, особливо коли відомі культурні постаті стали знаними у світі під російськими іменами.

Наприклад, український письменник Микола Гоголь (Mykola Hohol´, 1809–1852) відомий у світі під російським іменем Nikolai Gogol.

Офіційні документи, зокрема паспорти, видавалися російською мовою російськими органами влади. Якщо українці емігрували, російський варіант їхнього імені часто залишався з ними, особливо якщо це полегшувало асиміляцію.

Сьогодні частина науковців виступає за повернення оригінальних українських форм імен та написань, тоді як інші вважають за доцільне зберігати історичні варіанти.

Найкраща практика полягає у чіткому зазначенні обраного написання в каталогах і паспортах музейних об'єктів. Один із підходів — подавати українське написання з російським у дужках, наприклад:
Mykola Hohol´(Nikolai Gogol, 1809–1852).

Кримськотатарські топоніми

Після масової депортації кримських татар у травні 1944 року радянська влада розпочала системне знищення всіх слідів історичної, культурної та мовної спадщини кримськотатарського народу на Кримському півострові. Зруйновано кладовища, мечеті, архіви, а назви міст, селищ і сіл стерто з карти.

Нова хвиля кримських татар повернулася на батьківщину в 1989 році, а потім знову в 1991 році, коли Україна відновила незалежність. Проте й нині кримські татари зазнають переслідування під російською окупацією після незаконної анексії Кримського півострова.

ЮНЕСКО повідомляє, що кримськотатарська мова перебуває під серйозною загрозою зникнення. У відповідь український уряд розробляє стратегії її збереження та зобов'язується відновити історичні топоніми після деокупації Криму.

Міжнародний комітет у справах Криму створив індекс і карту оригінальних кримськотатарських назв, щоб допомогти людям знайти оселі своїх предків:
Міжнародний комітет у справах Криму, Кримськотатарські топоніми
https://perma.cc/T39G-PKJE

Майже всі назви місцевостей у Криму були змінені насильницьким шляхом. Для мене деколонізація – це відновлення природного порядку речей, повернення додому, повернення назв місцевостей їхнім справжнім громадам, відновлення пам'яті, історичних наративів і матеріальної спадщини.

Павло Гольдін,
Національна академія наук України

ВИПАДОК ІЗ ПРАКТИКИ:
Український словник з консервації

Катя Белая-Сельцер – реставраторка творів образотворчого мистецтва з українським корінням, що живе у Великій Британії та активно сприяє співпраці українських і британських фахівців з консервації. За підтримки Міжнародного інституту консервації вона уклала перший професійний англо-український словник термінів з консервації – корисний інструмент для взаємодії з установами, які надають позики або експонати з України. Словник доступний для завантаження на її вебсайті.

Студія Каті Белаї-Сельцер, Українська спадщина, Словник з консервації
https://perma.cc/42VУ-SXRZ

ВИПАДОК ІЗ ПРАКТИКИ:
Українські аудіогіди

Олена Зеленська, перша леді України, підтримує ініціативу з популяризації аудіогідів українською мовою в музеях усього світу. Серед закладів, які вже долучилися: Меморіальний музей миру в Хіросімі (Японія), Музей Нобелівської премії (Швеція) і Центр пам'яті, толерантності та соціальної інклюзії (Перу).

Український аудіогід Музею Галлен-Каллела у Фінляндії можна прослухати онлайн.

Музей Галлен-Каллела, аудіогід
https://perma.cc/MKQ4-5ZVJ

Завантажити есей 4

Прочитайте про виклики, пов'язані з точним тлумаченням та описом артефактів із Криму, у цьому спеціально підготовленому есеї, доступному для завантаження окремим файлом у частині 2 порадника.

Проблеми представлення музейних предметів із Криму
Денис Яшний, заступник начальника науково-дослідного відділу вивчення духовної культури Національного заповідника «Києво-Печерська лавра».

КОРИСНІ РЕСУРСИ

Library of Congress, Romanization Tables
https://perma.cc/7DG6-NEB2

Anna Ohoiko (2020) 'How Similar or Different are Ukrainian and Russian Languages? History, Numbers, Examples', *Ukrainian Lessons*
https://perma.cc/M58У-RV6Z

Ukrainian Institute, Online Resources to Help Learn Ukrainian
https://perma.cc/942D-93KA

Етап 4:
Перевіряйте походження

Перевірка походження предметів, які можуть мати зв'язок з Україною, — важливий крок для захисту української культурної спадщини. Такий процес може дати неочікувані результати: шлях окремих об'єктів, як виявляється, пролягав з України через Росію або свідчить про участь Росії.

У Великій Британії дослідження походження зазвичай зосереджено на предметах, які могли бути викрадені нацистами у 1933–1945 роках. Однак Україна також зазнала масштабного пограбування в той самий період і раніше — від Росії. Такі об'єкти часто залишаються поза увагою. У наш час з'являється дедалі більше повідомлень про розграбування українських музеїв і археологічних пам'яток під час нинішньої російської окупації. Багато викрадених артефактів передають до російських музеїв або продають за кордон, пропонуючи їх несумлінним чи необізнаним кураторам і колекціонерам із підробленими документами про походження. Якщо ви натрапили на артефакти, які, на вашу думку, могли бути викрадені або незаконно переміщені, повідомте про це компетентні органи у вашій країні.

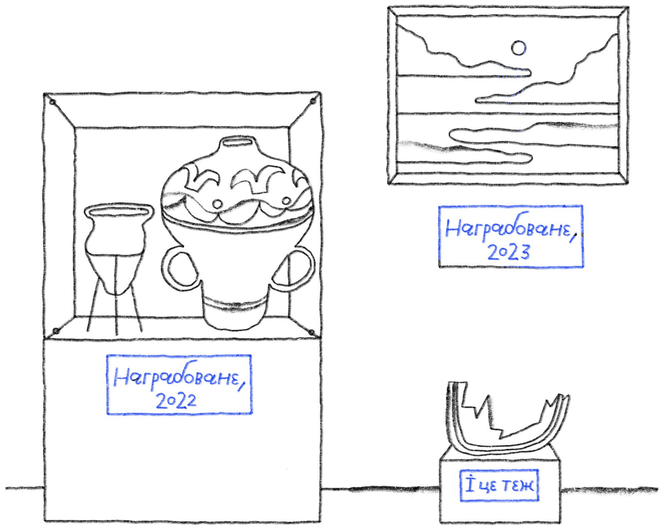

Належна практика	Вдосконалена практика
Ознайомтеся з Червоним списком ICOM для України. Щоб підвищити обізнаність, поширюйте покликання у своїй професійній спільноті — серед колег, колекціонерів, аукціонних домів і фахівців правоохоронних органів.	Призначте фахівця для дослідження походження колекцій з України, Російської імперії, Радянського Союзу та Російської Федерації. Результати можуть виявитися неочікуваними й навіть шокувати.
Досліджуючи походження, обов'язково фіксуйте використані джерела інформації із зазначенням дат доступу, імен дослідників і причин проведення роботи. Такі записи стануть важливим ресурсом для майбутніх дослідників.	Як і мова, відомості про походження українських митців, майстрів і артефактів часто бувають не досить чіткими. Ґрунтовне дослідження допоможе провести достовірну ідентифікацію та забезпечить правильну, етичну атрибуцію.

ДІЗНАЙТЕСЯ БІЛЬШЕ
Розграбування з участю музейних фахівців

Розвідувальна служба Міністерства оборони України склала список музейних і пам'яткоохоронних фахівців, які брали участь у навмисному розграбуванні, незаконних археологічних розкопках і нищенні культурної спадщини під час нинішньої війни Росії проти України. Список доступний англійською, українською та російською мовами. Він демонструє масштабність розграбування й окреслює заходи, яких вживає уряд України для підвищення обізнаності з цією проблемою.

Воєнні санкції, викрадена культурна спадщина
https://perma.cc/F8Q6-D4BM

ДІЗНАЙТЕСЯ БІЛЬШЕ
Червоні списки ICOM культурних об'єктів, що перебувають під загрозою

Червоні списки ICOM — практичний інструмент боротьби з незаконним обігом культурних цінностей. Вони допомагають визначити об'єкти, що перебувають під загрозою. Червоні списки, хоч і не містять окремих викрадених предметів, ілюструють категорії культурних артефактів, найбільш уразливих до незаконного переміщення як у минулому, так і в сьогоденні. Їх можна завантажити різними мовами. Вони сприяють ідентифікації, поверненню та реституції тисяч артефактів у всьому світі. *Червоний список культурних об'єктів, що перебувають під загрозою – Україна* доступний українською, англійською та шведською мовами.

ICOM, База даних Червоних списків
https://perma.cc/V83L-72UP

ВИПАДОК ІЗ ПРАКТИКИ:
Скарби стародавнього Києва в міжнародних музеях

Багато середньовічних скарбів, знайдених у Києві в XIX столітті, зникли, були продані колекціонерам або переплавлені. Деякі з цих предметів відбули далеку подорож і тепер зберігаються у провідних музеях Великої Британії та США.

Людмила В. Пекарська (1997) «Скарби стародавнього Києва в Музеї мистецтв Метрополітен та Думбартон-Оукс», *Журнал Музею Метрополітен*, 35 65-75
https://perma.cc/F9DW-PMS9

ВИПАДОК ІЗ ПРАКТИКИ:
Право власності на стародавні українські скарби

У 2023 році колекцію стародавніх скіфських і сарматських скарбів повернуто Україні після судового розгляду щодо права власності. Артефакти були надані для виставки в Музеї старожитностей Алларда Пірсона в Амстердамі у 2013 році. Деякі з цих предметів походили з музеїв Криму, і після окупації та незаконної анексії 2014 року Росія заявила про своє право власності на них. Український уряд довів, що ці предмети не належать Росії. Нідерландські суди ухвалили рішення на користь України, і скарби повернули до Києва для зберігання.

BBC (2023) «Стародавні скарби України повернуто після судового розгляду»
https://perma.cc/PF6H-QJUT

Золотий шолом зі скарбниці Скіфії.
© фото Монік Куйманс (Аллард Пірсон)

Завантажити есей 5

Два комплекти середньовічних срібних царських воріт із Національного заповідника «Києво-Печерська лавра» наразі зберігаються в Музеї Вікторії та Альберта в Лондоні. Прочитайте, як музей співпрацював із фахівцями з Києво-Печерської лаври для дослідження походження цих воріт, у спеціально підготовленому есеї, який можна завантажити окремо в частині 2 порадника.

Царські ворота з Києво-Печерської лаври: приклад кураторської практики у V&A
Аліса Мінтер, старша кураторка колекції Розалінди та Артура Ґілбертів, Музей Вікторії та Альберта, Лондон.

Завантажити есей 6

Колекції природничої історії криють у собі багатошарові історії колонізації та повторного привласнення – як матеріали, вилучені з природи, як розграбовані артефакти або як джерела наукових відкриттів, здійснених без відшкодування місцевим громадам. Докладніше про це у спеціально замовленому есеї, доступному для завантаження окремо в частині 2 порадника.

Деколонізація природничих колекцій: український погляд
Павло Гольдін, професор зоології, Національна академія наук України, Київ.

КОРИСНІ РЕСУРСИ

Blue Shield International, Countering Trafficking
https://perma.cc/UJ7U-2FBN

Blue Shield United Kingdom
https://perma.cc/5GPB-BWW2

Human Rights Watch (2022) 'Ukraine: Russians Pillage Kherson Cultural Institutions'
https://perma.cc/PCS5-PWVM

Сергій Кот (2020) *Повернення та реституція культурних цінностей у політичному та культурному житті України (20 століття — початок 21 століття)*, за редакцією В.М. Даниленка, Інститут історії України. (Доступний для безоплатного завантаження).
https://perma.cc/M558-M38Z

Етап 5:
Спілкуйтеся з аудиторією та урізноманітнюйте публічні програми

Музеї відіграють важливу роль у формуванні розуміння колоніалізму й у зміні ставлення до нього. У Великій Британії, де історії про британський колоніалізм уже стали звичними, варто говорити, чому і як деколонізація стосується також культурної спадщини інших країн, зокрема України. Музеям, які обслуговують громади і схиляються до російських наративів, треба пояснювати, чому український погляд важливий і що в паспортах музейних предметів та в базах даних оновлюють описи, щоб точніше відображати нові знання.

Музеї та їх працівники є не лише дослідниками й зберігачами, а й носіями пам'яті. Це особливо важливо для матеріальної та нематеріальної спадщини з територій, які пережили колонізацію, як-от Україна, адже пов'язані з нею спогади часто знищували цілеспрямовано. Виділення простору для представлення та осмислення української культурної спадщини в музеях світу допоможе відновити й зберегти цю пам'ять для майбутніх поколінь.

Належна практика	Вдосконалена практика
Часто питають, чи доречне піднесене сприйняття України під час війни. Відповідь — так. Уводьте Україну до своїх публічних програм і показуйте життєрадісність та багатство української культурної спадщини. Українці не хочуть, щоб їхню ідентичність визначали війна, розв'язана Росією, та її колоніальні прагнення.	Україна надає музейні позики, які можна включати до ваших виставкових програм. Вони не лише ознайомлюють світ із багатством української культурної спадщини, а й дають змогу музеям у різних країнах тимчасово стати безпечними сховищами для колекцій, що перебувають під загрозою (на основі міжнародно визнаних угод про позику).
Підготуйте рекомендації щодо дослідження української культурної спадщини у своїх колекціях і базах даних. Додайте до них ключові слова, альтернативні пошукові терміни та пояснення, чому в минулому могли використовуватись певні слова чи варіанти написання. Регулярно оновлюйте ці рекомендації, щоб вони відповідали сучасним підходам і знанням.	Українські науковці проводять дослідження й поступово заповнюють прогалини у знаннях. Там, де ці прогалини ще залишаються, ефективним шляхом їх подолання є співпраця з українськими митцями та кураторами для вироблення справді багатовимірного, чутливого до контексту підходу до інтерпретації.

Це не має нічого спільного з культурою скасування. Йдеться про конче потрібний крок – визнати багату культурну спадщину України та розширити коло голосів, представлених у музеях і галереях.

Тетяна Філевська,
Український інститут

ВИПАДОК ІЗ ПРАКТИКИ:

Ікони з Музею Ханенків на виставці у Парижі

У червні 2023 року в Луврі (Париж) експонувалися рідкісні візантійські ікони з Національного музею мистецтв імені Богдана та Варвари Ханенків (також відомого як Музей Ханенків) у Києві. Виставка представила унікальні, одні з найдавніших відомих зразків східнохристиянської іконографії. Такі міжнародні проєкти демонструють важливість партнерських ініціатив не лише для захисту української культурної спадщини, що перебуває під загрозою, а й для утвердження України як держави зі самобутньою мистецькою традицією та високими науковими стандартами.

Луврський музей (2023) Походження священного образа. Ікони з Національного музею мистецтв імені Богдана та Варвари Ханенків у Києві.
https://perma.cc/9HM8-9B6T

Ікона святих Сергія і Вакха

© Музей Ханенків

ВИПАДОК ІЗ ПРАКТИКИ:

Київська національна художня галерея в Базелі

У 2022 році представники Національного музею “Київська картинна галерея” шукали можливості для збереження творів зі своєї колекції. Їхньою метою було не лише убезпечити експонати, а й надати їм нове життя в міжнародному контексті, представивши ширшій аудиторії. Ініціатива звернення до Kunstmuseum Basel передбачала проведення виставки, що презентувала твори українських митців різного культурного походження. Дехто з них мав українське коріння, але навчався в Росії й згодом став частиною культурного простору Російської імперії або Радянського Союзу. Інші народилися в Україні та належали до єврейської, польської, вірменської чи грецької спільнот.

Базельський художній музей (2022) Народжені в Україні: Київська картинна галерея в Базелі
https://perma.cc/E778-6PBK

КОРИСНІ РЕСУРСИ

Kharkiv School of Photography
https://perma.cc/MFP7-SPBH

UNESCO, Ukraine, Elements on the list of Intangible Cultural Heritage
https://perma.cc/AL5V-YHJ4

ukrainian institute

ICOM international council of museums UKRAINE

ICOM international council of museums UK

Museums Association

Supported by BRITISH COUNCIL

ПОГЛЯД У МАЙБУТНЄ

8

Державний природознавчий музей Національної академії наук України, Львів
https://perma.cc/2KNH-GBX2

© Фото з архіву Державного природознавчого музею Національної академії наук України

Те, що ми робимо цим порадником, — це момент історії. Через двадцять років люди критикуватимуть наші слова, бо ми змогли дійти лише до певної межі. Процес ніколи не завершується. У межах деколонізації неможливо остаточно вирішити всі спірні питання, і ми не маємо стирати, забувати чи відкидати попередні ідеї лише тому, що сьогодні вважаємо їх помилковими. Потрібно розуміти те, що було раніше. Це безперервний процес примирення, який ніколи не може бути завершений.

Олена Червоник,
Оксфордський університет

Деколонізація — тривалий і безперервний процес, що потребує часу. Музеї за межами України можуть використовувати цей порадник, щоб працювати з неправильно ідентифікованими об'єктами та глибше пізнавати українську культурну спадщину. Водночас музеї в Україні розплутують плетиво століть колоніального панування і шукають нові підходи до переосмислення усталених уявлень. Вони також розмірковують над тим, як відновити об'єкти та втрачені спогади для майбутніх поколінь.

Важливо усвідомити масштаб завданої шкоди та визнати, що частину втраченого ніколи не вдасться відновити.

Одна людина у Франкфурті подарувала мені наклейки з виставки робіт Алли Горської в Києві. Це був мій другий набір наклейок із тими самими мозаїками, яких уже немає — їх знищила Росія. Отже, ми живемо в ситуації, коли просто обмінюємося наклейками із зображеннями творів, які перебувають під окупацією або знищені. Іноді не залишається нічого, що можна деколонізувати, нічого, що можна відновити.

Лія Достлєва,
художниця та культурна антропологиня

Оцифрування колекцій

Українські музеї оцифровують свої колекції. Це важливий крок не лише для підтвердження існування й права власності у разі пошкодження, розграбування чи знищення колекцій, а й до створення бази даних для міжнародних досліджень.

ВИПАДОК ІЗ ПРАКТИКИ:
Оцифрування колекцій у Національному заповіднику «Києво-Печерська лавра»

Проєкт з оцифрування колекцій Національного заповідника «Києво-Печерська лавра» дістав фінансування від SAREC – Комітету стратегічного розподілу ресурсів ICOM. Ініціативу втілюють у життя у співпраці Національного заповідника, ICOM UK, ICOM Україна та Університету Західної Англії. Заповідник зберігає понад 72 000 об'єктів і входить до переліку об'єктів Світової спадщини ЮНЕСКО

Марія Близинська (2024) та проєкти солідарності з Україною: оцифрування колекцій, що перебувають під загрозою, *ICOM UK*
https://perma.cc/5YL2-YVSM

Робота з травмами

Україна докладає значних зусиль, щоб підтримати військових ветеранів та інших осіб, які постраждали внаслідок війни. Через поширеність воєнних травм музеї в Україні стикаються з викликом забезпечення доступності для дедалі більшої кількості відвідувачів з інвалідністю. Цей напрям може стати важливою сферою обміну знаннями, адже музеї в усьому світі відіграють ключову роль у процесах реабілітації та розвитку інклюзивності. Для прикладу, у Великій Британії Закон про рівність 2010 року (Equality Act 2010) захищає людей із фізичними або психічними порушеннями від дискримінації. Закон вимагає, щоб громадські простори, зокрема музеї, галереї, бібліотеки, архіви, а також транспорт, магазини й робочі місця, забезпечували розумні пристосування для всіх відвідувачів. Прикладами таких пристосувань є тексти шрифтом Брайля та тактильні експонати для людей із порушеннями зору, пандуси, ліфти та місця для сидіння для осіб із порушеннями опорно-рухового апарату, а також тихі зони для відвідувачів із сенсорними потребами.

ВИПАДОК ІЗ ПРАКТИКИ:
Розробка інструментів стійкості у відповідь на війну

У 2023 році співробітники 25 малих і середніх музеїв Східної та Південної України взяли участь в онлайн-тренінгу, присвяченому створенню інструментів підтримки місцевих громад, які переживають наслідки війни. Проєкт став результатом співпраці Комітету ICOM і Управління стійкістю до катастроф, ICOM Canada, ICOM Україна та Міжнародної коаліції місць совісті.

Використовуючи приклади з діяльності музеїв у різних країнах світу, Музею воєнного дитинства в Сараєві, Боснія і Герцеговина та Жіночого музею активного миру в Японії, учасники мали змогу дізнатися, як інші інституції працюють із темами травми та відновлення. Це сприяло зміцненню солідарності між українськими музейними фахівцями і міжнародними колегами. Проєкт також підкреслив важливість залучення до процесів відновлення й підвищення стійкості не лише великих національних музеїв, а й регіональних та місцевих.

Міжнародна коаліція місць совісті (2023)
Будівництво стійких музеїв та громад в Україні
https://perma.cc/7Z3X-5HZ7

ВИПАДОК ІЗ ПРАКТИКИ:
Травмоінформований підхід у Королівській зброярні

Усвідомлюючи, що багато предметів у її колекції пов’язані з історіями насильства, Королівська зброярня в Лідсі розробляє травмоінформований підхід до роботи з відвідувачами, зокрема представниками українських громад. Ця ініціатива – частина багаторівневого проєкту, спрямованого на підтримку людей, які могли зазнати насильницьких злочинів, бути учасниками та жертвами війни чи конфлікту, серед яких військовослужбовці та ветерани, біженці, шукачі притулку, працівники екстрених служб, медики й цивільні особи. Працівники музею проходять навчання, щоб заохочувати відвідувачів до діалогу, сприяти рефлексії та створювати безпечний простір для осмислення травматичного досвіду. Щоб надати додаткову підтримку та подбати про безпеку, під час заходів залучають фахівця із психічного здоров’я. Спираючись на шість принципів травмоінформованої практики, визначених

урядом Великої Британії: безпека, надійність, вибір, співпраця, розширення можливостей і культурна чутливість, музей використовує свої колекції зброї та обладунків, щоб налагодити змістовну і шанобливу взаємодію з аудиторією. Досвід, здобутий на першому етапі, буде поширено серед більшої спільноти фахівців у сфері культурної спадщини.

Реконструкція, реституція та справедливість

З огляду на нинішню війну, яку веде Росія, дедалі більше людей вважає, що справедливість і реституція мають стати одним з основних завдань музеїв в Україні. Перший крок на цьому шляху – ретельне документування, перевірка стану та фотографування наявних колекцій. Це допоможе легше довести, які предмети були привласнені, розграбовані, пошкоджені або знищені.

У міру того як українські музеї вибудовуватимуть міцні міжнародні зв'язки, обмін досвідом і фаховими знаннями сприятиме дослідженням провенансу як в Україні, так і за її межами. Така співпраця також стане у пригоді під час підготовки справ про репатріацію та переговорів з інституціями, що зберігають розграбовані артефакти. Багато кампаній із репатріації є складними й тривалими, проте нові приклади з практики демонструють можливості позитивної співпраці, спрямованої на зміцнення довіри та обмін знаннями. Згодом музеї можуть робити кроки до створення відновлювальних виставок, на яких будуть представлені повернені артефакти та розповіді про зцілення й культурну стійкість.

ПРИКЛАД ІЗ ПРАКТИКИ: 110 000 артефактів з України, знайдених у російських музеях

Дослідження онлайн-колекцій Ермітажу та Державного історичного музею в Росії показало, що 110 000 артефактів вивезено з України до Росії ще до початку нинішньої війни. Від побутових предметів і кераміки до неоціненних історичних скарбів. Ці артефакти використовували для підтвердження вигаданої ідеї про «спільне походження» сучасної Росії та історичної України. Дослідження номіновано на Європейську премію преси у 2024 році.

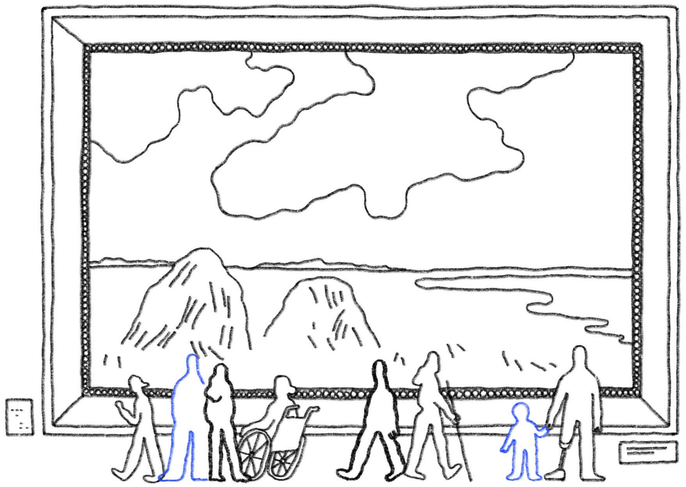

Інна Гадзинська, Надія Романенко, Надія Келм та **Євгенія Дроздова** (2023) «Вкрадені скарби: 110 000 артефактів з України, знайдені у двох російських музеях», *Texty.org.ua* **https://perma.cc/7UQL-8VVN**

Українська експертиза у Великій Британії

Ukrainian Institute London
https://perma.cc/GX6U-4J4N

University of Cambridge, Cambridge Ukrainian Studies
https://perma.cc/E355-E3X7

University College London, School of Slavonic and East European Studies
https://perma.cc/FSV6-RXS8

University of St Andrews, Centre for Global (Post) socialisms, Southeast, Central and East European Studies
https://perma.cc/236F-8HAK

Українська експертиза у Північній Америці

Harvard University Ukrainian Research Institute
https://perma.cc/U3B7-QJ99

University of Alberta, Canadian Institute of Ukrainian Studies
https://perma.cc/9AG5-RGJV

Українська експертиза в Україні

ICOM Україна має розвинену мережу фахівців у сфері культурної спадщини. Національні відділення ICOM можуть звертатися до ICOM Україна від імені своїх інституцій для налагодження професійних контактів і співпраці.

Український інститут сприяє глибшому розумінню України у світі та розвитку культурних зв'язків між Україною й іншими країнами.
https://perma.cc/D26K-NX9U

КОРИСНІ РЕСУРСИ

GOV.UK, Equality Act 2010: guidance
https://perma.cc/MG4R-UJMV

Yasemin Koçak Bilgin and **Eda Hazarhun** (2023) 'The Cultural Heritage Impact of The Russia-Ukrainian War', *Tourism Academic Journal*, 10 (2) 307-321
https://perma.cc/NL2A-MRV7

International Council on Archives and **ALIPH** (2023) Practical Guide to Emergency Digitization of Paper-Based Archival Heritage
https://perma.cc/9VV9-CE22

Museum of Contemporary Art / MOCA NGO (2025) Navigating the War as Artists in Ukraine: A Practical Resource
https://perma.cc/NF2J-5V7U

Mykola Starinskyi, **Zhanna Zavalna**, **Yurii Chalyi**, **Kateryina Skrynnikova** and **Artem Tsyban** (2023) 'Modernization of the Regime for the Return of Cultural and Historical Objects: administrative and legal aspects', *University of Western Australia Law Review*, 51 (2) 133-145
https://perma.cc/WK9P-9P2S

ukrainian institute

ICOM international council of museums UKRAINE

ICOM international council of museums UK

Museums Association

Supported by BRITISH COUNCIL

ГЛОСАРІЙ

9

Військова уніформа та знаки розрізнення 1990-х і 2000-х років із колекції Українського національного військово-історичного музею, Київ.
https://perma.cc/LDM8-Z364

© Фото Український національний військово-історичний музей

Цей порадник не має на меті дати загальний огляд процесів деколонізації, а проте розуміння окремих термінів може бути корисним. Деякі з них тлумачать по-різному залежно від контексту, тож наведені далі узагальнені визначення можуть допомогти зорієнтуватися.

Колоніалізм

Практика панування над іншою країною або народом шляхом створення поселень (колоній) і встановлення прямого контролю. Організація Об'єднаних Націй засудила колоніалізм як порушення прав людини.

Імперіалізм

Рушійна сила колоніалізму, політика підпорядкування іншої країни або народу силою чи примусом для розширення влади та створення імперії.

Деколонізація

Процес критичного переосмислення та демонтажу домінантних наративів для виявлення колоніальних привілеїв, форм утиску чи дискримінації. Йдеться про мінімізацію або усунення впливу колоніалізму та його наслідків. Колоніалізм по-різному

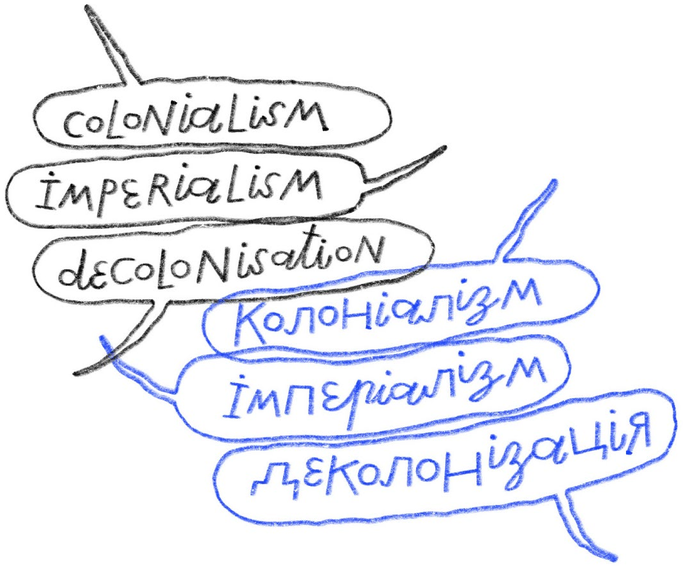

впливає на різні спільноти, тому кожен випадок деколонізації потребує окремого, контекстуального підходу.

Голодомор

Штучно організований голод 1932–1933 років, що був вислідом радянської політики упокорення України. Українським селянам нав'язували нереалістично високі плани збору зерна, позбавляючи їх продовольства. Це призвело до загибелі близько 4 мільйонів осіб.

Неоколоніалізм

Форма колоніалізму, що здійснюється не через пряме політичне правління, а іншими засобами, найчастіше через економічне або політичне узалежнення. Неоколоніалізм спирається на нерівність сил, яка залишається між колишніми метрополіями і колоніями. У ширшому значенні термін може означати втручання однієї потужної держави у внутрішні справи іншої.

Русь або Київська Русь

У цьому пораднику використовується термін «Русь» для позначення середньовічної держави, центром якої був Київ. Деякі історики вживають назву «Київська Русь», щоб наголосити, що йдеться про територію, яка нині входить до складу сучасної України.

КОРИСНІ РЕСУРСИ

Ukrainian Decolonial Glossary
https://perma.cc/BP2Y-CBJE

ukrainian institute

ICOM international council of museums UKRAINE

ICOM international council of museums UK

Museums Association

Supported by BRITISH COUNCIL

ПОДЯКИ

10

Дерев’яна церква із села Кривка, 1763 рік, із колекції Музею народної архітектури та побуту імені Климентія Шептицького у Львові (також відомого як Львівський скансен). https://perma.cc/Z7ST-NL4X

© Фото Музей народної архітектури та побуту імені Климентія Шептицького у Львові

Таке широко масштабоване видання стало можливим завдяки цінній підтримці та експертизі багатьох осіб і організацій, а також численних учасників, консультантів і фахівців з усього світу, багато з яких безкорисливо поділилися своїм часом і знаннями. Цей порадник є спробою узагальнити та систематизувати їхній досвід у практичній формі. Майже три роки роботи над ним – практичний результат спільної творчості та міжнародної співпраці.

Ми висловлюємо щиру вдячність і захоплення колегам з України, які зробили свій внесок, працюючи в неймовірно важких умовах війни. Партнери проєкту особливо вдячні за постійну підтримку протягом усього часу роботи над ним Тетяні Філевській та Анастасії Мануляк (Український інститут); Крістіану Баарсу та Марії Близинській (ICOM UK); Анастасії Чередниченко (ICOM Україна); Шарон Гіл (Асоціація музеїв); Клер де Бракелер, Анні Бубновій, Джонатанові Морлі, Дарії Стокоз, Іллі Заболотному та Люсі Зорі (Британська рада).

Команда спільного проєкту:

Ідея та структура проєкту: **Тетяна Філевська**, Український інститут

Керівниця проєкту: **Анастасія Мануляк**, Український інститут

Головна авторка: **Марія Близинська**, ICOM UK / консультантка з питань культурної спадщини

Головна історикиня: **Оксана Дудко**, Університет Манітоби

Зовнішня рецензентка: **Катерина Ботанова**, кураторка та дослідниця культури

Зовнішня редакторка: **Емі Левін**, Північний Іллінойський університет

Коректор: **Пітер Лестер**, дослідник, архівіст та мовний редактор

Дизайн: **Оксана Краснощок**

Ілюстрації: **Женя Олійник**

Есеї: **Ярослав Файзулін, Павло Гольдін, Олег С. Ільницький, Аліса Мінтер, Владислава Москалець, Денис Яшний**

Фасилітатори семінарів та фокус-груп:

Світлана Бєдарєва, Марія Близинська, Катерина Ботанова, Анастасія Чередниченко, Тетяна Філевська, Шарон Гіл, Анастасія Мануляк, Анастасія Платонова, Люся Зоря.

Експерти семінарів та фокус-груп:

Гретхен Аллен, Національний архів, Ірландія; **Мішо Антадзе**; **Мел Бах**, Бібліотека Кембриджського університету; **Кетрін Бейкер**, Університет Галла; **Оксана Баршинова**, Національний художній музей України; **Світлана Бєдарєва**, незалежна науковиця, Мехіко; **Світлана Біляєва**, Інститут археології Національної академії наук України / доцентка Національного університету «Києво-Могилянська академія»; **Лариса Болтон**, Kazky: бібліотеки, архіви та консультації з питань культурної спадщини, Велика Британія; **Світлана Бучаста**, Художній та меморіальний музей Іллі Рєпіна, Чугуїв; **Джен Бадні**, Український музей Канади, Саскатун; **Наталія Буланова**, Музей історії Кам'янського; **Наталі Буй**, Британський музей, Лондон; **Олена Червоник**, Оксфордський університет; **Кетрін К. Коул**, Catherine C. Cole & Associates, Едмонтон; **Юстина Доміняк**, Національний музей етнографії, Варшава; **Лія Достлєва**, художниця та культурна антропологиня; **Абір Еладані**, Колекції

Абердинський університет; **Юлія Еліас**, візуальна художниця / кураторка Українського глосарію деколонізації; **Девід Гелсторп**, The Collections Trust, Велика Британія; **Олександр Горе**, Маріупольський краєзнавчий музей; **Майя Гайда**, незалежна кураторка та історикиня мистецтва; **Тамара Гундорова**, Принстонський університет; **Тетяна Ігошина**, Харківський літературний музей; **Олена Ілясова**, Одеський міський музей особистих колекцій імені О. Блещунова; **Марія Іссерліс**, Дрезденські державні художні колекції; **Андрій Іванець**, Національний музей Голодомору; **Джош Джонс**, Єврейський музей Манчестера; **Ентоні Сірія Калуме**, відомий як Beкuto waSirya, Брайтонський університет; **Рита Керстінг**, Музей Людвіга, Кельн; **Олег Коцюба**, Український дослідницький інститут, Гарвардський університет; **Іван Козленко**, Кембриджський університет; **Ельжбета Квецінська**, Інститут слов'янознавства, Польська академія наук; **Мутану Кян'я**, Африканська цифрова спадщина; **Анна Лазар**, Центр сучасного мистецтва «Уяздовський замок», Варшава; **Ілля Левченко**, Київський національний університет імені Тараса Шевченка; **Анна Лисюк**, Український музей, Нью-Йорк; **Ольга Мельник**, Національний культурний художній і музейний комплекс «Мистецький арсенал»; **Крістіне Мілере**, Латвійський національний художній музей / Художній музей RIGA BOURSE; **Анадіні Могно**, Галерея Edge, Дакка; **Маріам Наєм**; **Лінда Норріс**, незалежна музейна фахівчиня, Нью-Йорк; **Дмитро Никоненко**, Туринський університет; **Божена Пеленська**, арт-менеджерка та культурна антропологиня / Арт-центр Jam Factory, Львів; **Анастасія Платонова**, незалежна культурна критикиня, Київ; **Геннадій Побережний**, Український вільний університет, Мюнхен; **Марія Пилипенко**; **Ганна Рудик**, Музей Ханенків, Київ; **Зоряна Рибчинська**, Український католицький університет, Львів; **Робін Шульденфрей**, Інститут Курто, Лондонський університет; **Джаянда Сенгупта**, Музей Аліпоре, Калькутта; **Олександра Шевлюга**, Національний художній музей України, Київ; **Богдан Шумилович**, Центр міської історії Центрально-Східної Європи, Український католицький університет, Львів; **Дарія Сухоставець**, Музей Ханенків, Київ; **Мадіна Тлостанова**, Лінчепінзький університет; **Ада Вордсворт**, Університетський коледж Лондона; **Магдалена Врублевська**, Музей у Варшаві/ Факультет гуманітарних наук, Варшавський університет.

Окрема подяка за підтримку **Дані Ендрю**, **Анні Безпалій**, **Кеті Гардгрейв** (ICOM UK), **Ігореві Гринді**, **Аарону Джонсу** (ICOM UK), **Олесі Хромейчук** (Український інститут у Лондоні), **Кензі Ларсен** (Королівська академія мистецтв, Лондон), **Оксані Семеник** та **Кейт Тофем** (Королівська академія мистецтв, Лондон), а також Atlas Translations, Österreichische Galerie Belvedere, Відень та ERSTE Foundation.

Основний шрифт, використаний у цьому порадникy — **e-Ukraine Head**. Його створив у 2019 році **Дмитро Растворцев** у дизайн-агенції Fedoriv. Шрифт використовують українські державні установи як частину офіційного візуального стилю держави в інтернеті. Для курсиву застосовано шрифт Roboto.

Рамки належної та вдосконаленої практики створено під впливом **Алісії Чілкотт** (2019) «Towards protocols for describing racially offensive language in UK public archives», *Archival Science,* 19 359-376. https://perma.cc/5E2P-L66T

Ми доклали всіх зусиль, щоб заручитися згодою авторів і правовласників на використання всього матеріалу, включеного до порадника. Якщо ви вважаєте, що якийсь контент використано без належного дозволу, будь ласка, сконтактуйтеся з нами за адресою info@icomuk.org, щоб ми могли узгодити з партнерами належні дії для врегулювання ситуації.

ukrainian institute

Supported by BRITISH COUNCIL

ICOM international council of museums UKRAINE

ICOM international council of museums UK

Museums Association